

Módy György

Zsáka és környéke a XVIII. századig

A történeti vizrajzi és településtörténeti kutatások már régen tisztázták, hogy a középkori Bihar vármegye délnyugati részében még a XVIII. században is nagy kiterjedésű mocsárvilágot nem az hozta létre, hogy a török hódoltság alatt elnéptelenedett, elpusztult falvak műveletlen határa elvadult s a középkor során is végzett kisebb „vízszabályozások” megszűntek. A mocsarasodás oka az, hogy a bihari hegyek közül nagy eséssel nyugatnak tartó Berettyó, Kékkálló, Sebeskörös folyása a bihari síkságon hirtelenül lelassult és szinte medrüket elvesztve „tűntek el” a hatalmas területű Kis- és Nagy-Sárrét nádasaiban és rétségeiben. Mint Papp Antal hangsúlyozta, Osváth Pál a Bihar vármegye Sárréti Járásának leírása c. munkájában már 1875-ben helyesen ismerte fel, hogy a két Sárrétet átfogó folyómedrek „...valaha nem olyan mint a Körözs, hanem óriási folyók és tavak vizeinek adtak helyet.” Az 1950-es évek kutatásai eredményeként valóban megállapítható volt, hogy a Sárrétek „elhagyott nagy folyómedreiben a Szamos és a Kraszna vize folyt s hogy ezek a folyómedrek abból az időből származnak, amikor a Sárrétek vidéke az Ér völgyén keresztül vízrajzi kapcsolatban volt a Bereg-Szatmári síksággal. Ez a kapcsolat 8—10 ezer évvel ezelőtt szűnt meg.”¹ Már korábban bebizonyította Papp Antal, hogy a Sárréteken az elmocsarasodás viszonylag gyors folyamat volt, különösen a Nagy Sárrét vonatkozásában. Ennek kialakulása csak a XI—XII. században indult meg, tehát fiatalabb a Kis-Sárrétnél. A magyarság falurendszerének megszilárdulása idején a Nagy-Sárréten a XVIII. századi állapotokhoz képest még jóval több állattartásra, sőt földművelésre is alkalmas terület volt. A lápok, rétségek és a középkorban még sokkal nagyobb kiterjedésű mocsári erdők közötti hátaк pedig megfelelőek voltak faluhelyeknek. Mint írja: a Sárrétek mocsárvilágának kiterjeszkedésében „... egy fiatal gyors szakasszal kell számolnunk. A Nagysárrét erőteljesebb növekedése alig félezer évvel ezelőtt kezdődött.” Hangsúlyozza azt, hogy a Nagy-Sárrétet ugyan a korábbi munkák Berettyó Sárrétjének is nevezték, de korai adat nincs arra, hogy a Berettyónak szerepe lett volna a koraközépkori mocsárvilág kialakításában. Szerinte Anonymus nem véletlenül nem szól arról, hogy a Bihar vár ellen vonuló honfoglalók Szerep és Szeghalom között a Berettyón is átkeltek volna. A környék minden folyóvizét ugyanakkor név szerint említi: Túr — a Berettyó alsó szakaszának régi neve, Józás ér, Kórógy ér, Omsó ér —, ami az Ér Árpád-kori neve volt. Figyelemre méltónak tartja azt is, hogy a Nagy-Sárrét vizét levezető Bucsa és Mezőtúr közötti valamikori Tisza medret sem Berettyónak nevezték, hanem Túr-nak. Csak egy 1476. évi határjáró oklevélben találkozunk a „Turvize más néven Berettyó” elnevezéssel. Papp Antal a Nagy-Sárrét mocsarainak első nagyobb — 1360—1460 közötti — terjeszkedési idejére helyezi jó néhány a Nagy-Sárrét legalacsonyabban fekvő északnyugati részén települt Árpád-kori falu eltűnését. Többek között ilyenek voltak Kemény(egyháza) — a mai Biharnagybajomtól délnyugatra, Gatály — Püspökladány és Szerrep között, Nyék — a mai Sárrétudvari és Szerrep táján. Feltételezi azt, hogy több olyan falu,

1 Papp Antal: Osváth Pál munkájának földrajzi értékelése. In A Bihari Múzeum Évkönyve II. (Szerk. Héthy Zoltán, Berettyóújfalú, 1978) 251.

melyek elnéptelenedése a török hódoltság előtt megindult, a víz terjeszkedése következtében is elpusztulhatott.

A mai települések közül több nem azon a helyen található, ahol a XI—XV. században éltek. Így a két Sárrétet egymástól elválasztó folyóhát falvait nyugat felől a Nagy-Sárrét, keleti irányból a Sebes-Körös árvizei kényszerítették a hát közepére. *Furtát* a hát keleti lábánál megrekedt vizek szorították eredeti helyéről a XVII. század második felében mai faluhelyére. A régi falu fekvése már majdnem sziget jellegű volt, a Sebes-Körösből utánpótlást kapó erek vize rekedt itt meg. Ennek a határrésznek a neve még ma is *Falusziget*. A Nagy-Sárrét széléről települt át *Darvas* is a folyóhát magasabb térszínére. Ennek korát a XVII—XVIII. századra tehetjük, lehet, hogy csak a falu újranevelődése idején. *Vekerd* faluhelye is keleti irányban mozdult el, feltehetően ugyanebben az időben, de a régi településhelyet nem ismerjük.²

Lássuk most az általunk kutatott falvak környékének történeti vízrajzi adatait. A későbbiekben általánosan használt *Sárrét* csak a középkor vége táján váltotta fel a korábbi *Nagysár* elnevezést. Feltételezhető az is, hogy a XI—XIII. századi erekkel átszőtt egész mocsaras területnek az első neve az Anonymus által használt *Szerep sár* („Iutum Zerep”) volt. 1329-ben már a Nagysár név szerepel egy oklevélben („aqua Noghsaar”) és 1480-ban találkozunk a „Nagysár más néven Sárrétje” kifejezéssel („... iuxta aquam Naghsaar alio nomine Sarrethe nuncupatum”). De még később is csak magát a nádas mocsarat nevezték így, a vidék neve Rétköz volt. 1285-ben pedig a Berettyó és a Sebes-Körös közti rész *Körösköz* („Kereskwz”) elnevezésével találkozunk és 1350-ben Szerep falut is a Körösközben írták („Zerep ... in Kereskuz”). A Kiskörös középkori neve *Vesszős ér* volt, ez az Anonymus által írt *Józsás ér*, mely Nagyvárad alatt szakadt ki a Sebes-Körösből és Püspöki, Szántó, Bojt mellett folyva Váncsod—Gáborján között ömlött a Berettyóba. Innen szaporodtak a mocsarak s a lelassuló folyó tölgyerdők között haladt tovább és Herpály előtt megkezdte a Sárrét irányában ágak, erek kibocsátását. Pusztakovácsinál már növekedett a nádas területe és Bakonszeg alatt a folyó ágyát veszítve összefüggő rétségben tűnt el. Egy 1322. évi oklevél ezért nevezi ezt a Berettyóból kiszakadó mocsárnak („stagnum de fluvio Berukyo exuens”). Valószínűleg a Kiskörösből vált ki az *Ölyvös* (1382: „Evlwes, Wlves fluvius”) és Mezőpeterd, Szomajom (ma puszta Mezőpeterd és Mezősas között) határában kanyarogva *Zsáka* környékén tűnt el a Sárrétben. A *Kutas* — Árpád-kori nevén *Kotus* (1214: „Kuthus”) — lényegében a Sebes-Körös egyik ága, mely Tarján melletti kanyarral észak felé indult és Told, Mezősas mellett elfolyva *Vekerd* alatt veszett bele a Nagy-Sárrét nádasába.³

*

2 *Papp Antal*: Fiatalkori vízrajzi változások a Tiszántúl középső részében történeti adatok alapján. = Földrajzi Közlemények LXXXIV. (Új folyam VIII. 1960.) 1. sz. 79—81. Megállapításait az bizonyítja, hogy a Berettyó a Szamos átváltásának idejéig annak mellékfolyója volt, majd megtartotta azután a Szamos folyásirányát és Csökmő—Szeghalom felé folyt a Körösökhöz. A Berettyó Nagy-Sárrét irányába való fordulására idézi Birtalan Szilágyi János 1827-ben írt munkáját, melyben ezt találjuk: mielőtt a Berettyó a bakonszegi határban a „... Sárrétének nem igazítódott” addig a Tiszából kifolyó Mirhó ugyan a Sárrétet mindig tele öntötte „... de, az mégse terjeszthette ki a széleken a Sárrétet annyira, mint amennyire a Berettyó most már azt kiterjesztette.” — A tágabb környék településföldrajzára lásd *Csatári Bálint*: *A Sárrét falvainak középkori településrendje és annak változásai*. In *A Bihari Múzeum Évkönyve* III. (Szerk. Héthy Zoltán, Berettyóújfalú, 1982) 141—154. — *A Papp Antal* által idézett *Osváth Pál*-munka: Bihar vármegye sárréti járása leírása (Nagyvárad, 1875). Az idézetet lásd a 13. oldalon.

3 *Jakó Zsigmond*: Bihar megye a török pusztítás előtt. Település- és Népiségtörténeti Értekezések 5. sz. (Budapest, 1940) 4, 5, 16, 30.

Mivel a kutatásba bevont falvakra vonatkozó legkorábbi okleveles adat csak a XIII. század harmadik évtizedéből származik — ugyanakkor ismert említések döntő többsége csak a XIV. század második feléből vagy még későbből való, így a megtelepedés időrendjére vonatkozóan elsősorban régészeti, helynévkutatási és XIV—XVI. századi birtoklástörténeti adatokra támaszkodhatunk. Természetesen be kellett a vizsgálódásba vonni azokat a középkori falvakat is, melyek határa pusztulásuk után Zsákába, Furtába, Darvasba vagy Vekeerdbe olvadt be.

Egész vizsgált területünk korai megülését bizonyítják a Furta—Györgyös lelőhely X—XI. századi, a Furta—Korda sziget és a Furta—Veres érmente lelőhelyek XI—XIII. századi, valamint a Furta—Telek lelőhely X—XV. századi régészeti leletei. Ez utóbbi szinte teljes bizonyossággal az elpusztult *Megyer* faluhoz kapcsolható, míg a furtai határ többi három lelőhelye mögött feltehetően nemcsak a későbbi Furta falu korai előzményét kell lássuk, hanem olyan név szerint nem ismert X—XI. századi települését, melynek életét a tatárjárás pusztítása véglegesen megszakította.⁴ Bizonyos, hogy a *Megyer* helynév az ómagyar *Megyer* törzsnévből keletkezett, így itt e törzsbeliek X. századi települése volt.⁵ *Mesterházy Károly* szerint a furtai határ többi kora Árpád-kori lelőhelyei közül nyilván csak egy kapcsolható a későbbi Furtához, de bizonyos, hogy mindegyik egyidős *Megyer* falu létrejöttével, sőt azt meg is előzhette, így az első megszállókhoz kell őket kötni. Figyelembe véve *Győrffy Györgynek* azt a megállapítását, hogy „*Mint más dukátusi vármegyében, Biharban sincs nyoma az egész megyére kiterjedő magyar nemzetség uralmának.*”, a *Szent István* kori bihari birtokos nemzetségek közül a legkorábban megjelent *Ákos* és *Barsa* nemek ugyan a *Berettyó-völgyben* birtokosok, a *Told* nem a *Körös-közben*, de falvaink birtoklástörténetében egyik sem játszott szerepet. A nem sokkal utánuk a *Berettyó* és a *Sebes Körös* vidékén nagy adományokat kapott *Hontpázmány* nemzetségnek és majd később a *Zsákát* is birtokló dunántúli eredetű *Zovárd* nemnek és a vele egyeredetűnek tartható *Sártványvecse* nemzetségnek jelentős szerepe volt területünkön, de ezek egyike sem tekinthető természetesen bihari „ösfoglaló” nemzetségnek.

Bihar vára és földje Anonymus szerint Árpád trónörökösének, *Zoltán*-nak a birtoka lett s a hercegek dukátusában találjuk a XI. század folyamán is. Bihar vár megyéjéhez tartozott eredetileg a későbbi *Békés* és *Zaránd* megyék területe is, és feltételezhető, hogy kezdetben *Békés* megye későbbi kiterjedésének csak déli részére, a *békési esperesség* területére korlátozódott. A Bihar vár megyéjének nagyobbik felét elfoglaló korábban lakatlan hegyvidék is I. *István* alatt tagolódott be a vár-, illetve a királyi birtokok rendszerében. *Jakó* szerint a hatalmas területnek nemcsak Bihar vára volt a központja, hanem másik igazgatási egység is létrejött. Ennek a kései emléke — amikor már *Békés* megye is teljesen kialakult — a *Körös-köz* elnevezés, mellyel fentebb már foglalkoztunk. Ez ugyanis nemcsak táji elnevezés volt, hanem 1398-ban *Csökmöt*, *Bökényt* és *Irázt* mint a *körösközi ispánságban* lévő falvakat („... in Comitatus de Kereskuz”) említik. Feltételezhetünk tehát a XII—XIII. században egy önálló *körösközi ispánságot*, az általunk vizsgált települések ehhez tartozhattak. Ez a *körösközi ispánság* egybe esik területileg a *szeghalmi esperesség* vidékével. A *Zovárdok* és a *Sártványvecsek* a *Békésben* lévő központjaikból — *Szerep* és *Bajom* — így terjeszkedhettek már korán királyi és várbirtokok elnyerésével azon a területen is, mely a későbbiekben mindig Bihar vármegyéjéhez tartozott.⁶

4 *Mesterházy Károly*: *Régészeti adatok Hajdú-Bihar megye IX—XIII. századi településtörténetéhez* I. In A Déri Múzeum Évkönyve 1973. (Szerk. *Dankó Imre, Módy György és Ujváry Zoltán* közreműk. Debrecen, 1975) 106. és II. rész. In A Déri Múzeum Évkönyve 1974. (Szerk. *Dankó Imre, Módy György és Szendrey István* közreműk. Debrecen, 1975) 219, 256, 257. — Mindegyik lelőhelyen kerámialetek jelzik a településeket. Furta kora Árpád-kori temetőjét még nem sikerült fellelni.

5 *Kiss Lajos*: *Földrajzi nevek etimológiai szótára* (Budapest, 1978) 415–416.

6 *Győrffy György*: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. A—Cs. (Budapest, 1963) 494, 495, 496, 572, 576, 577. — *Jakó* i. m. 30.

A kevés korai okleveles adatunk közül egyik első éppen *Megyer* falura vonatkozik. A Várad Regestrum, tüzesvaspróba bíraskodási jegyzék egyik 1220. évi peresetében szerepel *Megyer* falubeli (villa *Megyer*) *Fulcus*, aki több *Questest* (*Kestest*?) falubeli lakost vádolt négy márka miatt. A poroszló *Quenes* (*Kényes-Kinizs*) faluból való volt, a bihari udvarispán bíraskodott és *Fulcus* megnyerte a követelt összeget.⁷ Míg *Kényes-Kinizs* falu azonosítása megnyugtató, később a *Told* nembeliek birtoka volt, ma pusztá Magyarhomorogtól északra, addig a bizonytalan olvasatú *Kestest* azonosítása a mai *Cécke* és *Élesd* közötti *Keszteggel* már csak a távolság miatt is igen kétséges.⁸ A X. században telepített *Megyer* falu helyét teljes bizonyossággal meg tudjuk állapítani. A *Furta* keleti határában, *Mezősas* felé eső *Pap-Megyer* pusztá, illetve az ugyanott található *Nagy Megyer* és *Kis Megyer* határrészek őrizték meg emlékét. Az itteni *Telek* nevű határrészen feküdt maga a falu.⁹

Ugyancsak a Várad Regestrumban szerepel, szintén 1220. évi említéssel *Bozsód* falu. Pusztulása után határa *Darvaséba* olvadt be. *Calondus* (*Kalandos*) nevű embert „de villa *Bosold*” több más falubeliekkel együtt lopással vádoltak. *Mika* bihari ispán ítélete után hordozta a tüzesvasat, megégett, de az egyházba menekült, így mentesült a büntetéstől.¹⁰ A helynév kapcsolata a *Bozsók* helynevekkel bizonyítatlan, utóbbiak egy szláv személynévből eredő régi magyar személynévből váltak a kora *Árpád*-korban helynevekké.¹¹ Igen valószínű, hogy itt a honfoglalók szláv népességet találtak, mert *Bozsód* falu 1333. évi említéséből megtudjuk, hogy a másik neve *Zomlin* volt, ez pedig szláv elnevezés. A *Nagy-Sárrét* nyugati oldalán ugyancsak szláv lakosságra utal a *Szerep* helynév is.¹² *Bozsód* helyét pontosan megadja a *Darvas* és *Vekerd* közötti *Kis-* és *Nagy-Bozsód* puszták neve.¹³

A harmadik korai írott emlékekkel rendelkező településünk a későbbi *Cséff*~*Csiff*. A Várad Regestrum egyik 1229. évi esetében szerepel *László* országbíró *Marcus* nevű poroszlója „de *Cheph*”. A helynév a régi magyar *Csépa*, *Cséfa* személynévből származik, mely a *Csépán* „István” személynév becézőalakja volt.¹⁴ A falu megülése a XII. századig megtörtént, a tiszta személynévből keletkezett helyneveknek a korában. *Darvastól* észak—északnyugatra kell keresniünk, helyét jól mutatják a darvasi határban a *Csiff* pusztá elnevezés és a ma is élő *Csiffi-hidi* gátörház név.¹⁵

Furta kora *Árpád*-kori megüléseit a már fent hivatkozott régészeti leletek mellett szintén a névadás bizonyítja. A helynév ugyanis a latin *Fortunatus*-ból eredő régi magyar *Fortunád* személynév becézőalakjából származik.¹⁶ Így a falu a tatárjárás előtt már bizonyosan megtelepedett. Okleveles adatunk a XVI. századig (!) nincs a falura. Bizonyos, hogy a tatárjárás pusztítása hosszú időre megszakította életét. Lehet, hogy csak a XIV. század elején népesült be újra. Zsákára, *Darvasra* és *Vekerdre* ugyancsak nincs nemhogy tatárjárás előtti, de még a XIII. század második feléből származó írott emlékünknél sem.

Az eddigiekből összegezhethetjük azt, hogy vizsgált területünkön minden bizonnyal gyér szláv népességet találtak a honfoglaló magyarok. Úgy nevezett foglalom nemzetség jelenlétét bizonyítani nem lehet, az első szállások-falumagok a X—XI. században létrejöttek és a nemzetségek Géza, illetve *István*-kori letörésének bizonyítékát kell lássuk az idetelepített

7 *Karácsonyi János—Borovszky Sámuel*: Az időrendbe szedett várad tüzesvaspróba-lajstrom az 1550-iki kiadás hű hasonmásával együtt (Budapest, 1903) 250. a Nr. 260. (117.) eset. (a továbbiakban VR)

8 *Györffy* i. m. 633, 634.

9 *Osváth* i. m. 373.

10 VR 241—42. a Nr. 235. (105.) eset.

11 *Kiss L.* i. m. 124.

12 *Györffy* i. m. 571, 494.

13 *Osváth* i. m. 326—27.

14 VR 293. a Nr. 362. (351.) eset. — A helynévre l. *Kiss L.* i. m. 159—60.

15 *Györffy* i. m. 608. és *Hajdú-Bihar megye térképe* 1:150 000. (1977.)

16 *Kiss L.* i. m. 226.

törzsi katonaság Megyer nevű falujában. A falvak létrehozásában döntő szerepe volt annak, hogy vidékünk a trónvárományos herceg, a dux uralmi területéhez, Bihar vár megyéjéhez tartozott. Tehát a foglalók leszármazottai kezén meghagyott falvak mellett, királyi és várbirtokok településeivel kell számoljunk. A XII. században már birtokos volt a területen a Zovárd—Sárványvecse nemzetség is.

Bár Zsáka, Vekerd és Darvas megtelepedésének idejére vonatkozóan a korai okleveles adatok hiányát régészeti leletek sem „pótolják”, a helynevek alapján mégis azt kell mondjuk, hogy mind a három falu már ezen a néven létezett a tatárjárás előtt. Zsáka eredeti neve Izsólaka volt. Ez a helynév pedig a régi magyar Izsó személynév és a lak szavunk összetétele.¹⁷ A -lak végződésű (Széplak, Nagylak, Újlak, de egyszerűen csak Lak is) és a személynév+laka képzésű helynevek döntő többségükben XI—XII. századiak. Azokat a településeket jelölték, melyek a magánbirtokosok udvarhelyei, a világi nagybirtok központjai voltak.¹⁸ A Vekerd helynév a régi magyar Vekhard személynévből származik. Erre ugyan csak 1252-ből van adatunk, de tiszta személynévből helynevek túlnyomó részben a XIII. század első harmadáig keletkeztek. Így Vekerd megülését is erre az időszakra tehetjük. Darvas neve a daru madárnévből alakult. Az -s képző utalhat arra, hogy darvászok éltek eredetileg itt egy királyi vagy várbirtokon. Ebben az esetben a falu a XI—XII. században települt. De eredhet a helynév abból is, hogy feltűnően sok daru volt ott. Ez utóbbi esetben természetesen a helynévadás kora akár a XIV. század eleje is lehetett.¹⁹ Mivel területünkre vonatkozóan eddig ismeretlen okleveles adatok felbukkanása igen valószínűtlen, az érintett falvak megtelepedésének idejére kizárólag olyan alapos régészeti terepbejárás hozhat támpontokat, amilyen Furta határában már megtörtént. XII—XIII. századi megtelepedésű a Zsáka határába beolvadt Csekehida és Orod falu is. Cseke helyneveink egy régi magyar személynévet őriznek (lásd a mai Szatmárcseke), a -hida utótag a birtokos falujánál szedett hídvámra utal. Ugyanolyan jellegű összetétel, mint a bihari Hencida → Hencida, vagy a Kolozs megyei Bonchida → Boncida. Az Orod helynévben ugyanaz a régi magyar személynév, Vrod őrződött meg, mint Arad város nevében.²⁰

Vizsgált településeinket érintő írott források hiányosságát a XIII—XV. században két okkal magyarázhatjuk. Az egyik az lehet, hogy a tatárjárás olyan mértékben pusztította ezeket, hogy újratelepülésük csak igen lassan történt meg, esetleg csak a XIV. században. Ezt egyedül az cáfolja, hogy falvaink a Sárret sok helyen idegenek számára járhatatlan lápi világában sokkal nagyobb védelmet élveztek, mint a síkvidéki települések. A másik magyarázatot már Jakó Zsigmond felvetette és ez Furta és Megyer esetében több, mint valószínű. Róluk ezt írta Jakó: „...középkori életére okleveles adatok egyáltalán nem maradtak, mert igen korán egyházi birtok lett, s a váradi egyházi levéltárak pusztulásával múltjának emlékei

17 Kiss L. i. m. 723. — Az Izsó személynév a Bibliai Ézsau magyar megfelelője.

18 Györffy György: István király és műve (Budapest, 1977) 262—63. — Latin nyelvű forrásaink curtis-ának felel meg a finnugor eredetű lak szavunk, mivel az udvar szó csak a királyi udvarhelyeket, birtokközpontokat jelölte. A személynév+laka összetételű helynévre az első adat Ketellaka 1086-ból. A Széplak helyneveknek birtokközpontokra való használatát tanúsítja az egyik XII. századi Széplak párhuzamos latin megnevezése, Pulchrum predium. Tehát a lak szó azonos tartalmat fed a prédiummal, a magánföldesúri gazdasággal.

19 Kiss L. i. m. 687. — Kiss L. i. m. 174. — Jakó i. m. 232. A daru — darvas ~ darvász szóban az -s képző szerepét esetleg támogatja a XI. századi szolgálonépi falvak közötti Szőlős helynevek képzése, ahol a szőlős nem a szőlővel beültetett területre céloz, hanem jelentése szőlőműves, vinitor, L. Györffy: István király, i. m. 439.

20 A Cseke személynév első ismert előfordulása 1181: Cheke, alapjául szolgálhatott a régi magyar Csek személynév, de lehet szláv eredetű is. Lásd Kiss L. i. m. 598. A Csekehida helynévhez lásd még Kálmán Béla: A népetimológia helységneveinkben = Magyar Nyelvőr XCI. évf. (1967) 2. — Az Vrod személynév első előfordulása 1211 — Arad város neve 1131—41-ben Vrodi. A személynév igen valószínű, hogy a magyar úr szóból eredt. Lásd Kiss L. i. m. 59.

is megsemmisültek.”²¹ Valóban, amikor Megyer falu újból előtűnik okleveles adataink között, bizonyíthatóan tatárjárás előtti egyházi birtok. 1273-ban *Ték Megyer* falu (villa Teek Meger) a váradi püspökség birtoka volt. A tatárjárást követő általános nagy birtokjogi bizonytalanság rendezése során tisztázni kellett a váradi püspökséget, illetve a káptalant illető jövedelmeket is. Így állapították meg szavahihető tanúk vallomása alapján 1273-ban, hogy másik négy faluval együtt Ték Megyer — a püspökség régi birtoka — dézsmáját a püspök átengedte a káptalannak.²² Ettől az időtől kezdve a falu a váradi kisprépostság birtoka, egészen pusztulásáig. Egyházi birtok voltát az is mutatja, hogy a XVI. században következetesen *Pap-Megyer* a falu neve. *Furtára* majd csak XVI. századi írott forrásunk van, ekkor szintén a váradi kisprépostság birtoka. Így joggal feltételezhetjük, hogy Megyerrel együtt már jóval a tatárjárás előtt a váradi püspökség kapta meg. Abban az időben, amikor korábban királyi birtokok és várbirtokok, de világi magánbirtokosok falvai is az egyházak tulajdonába kerültek.

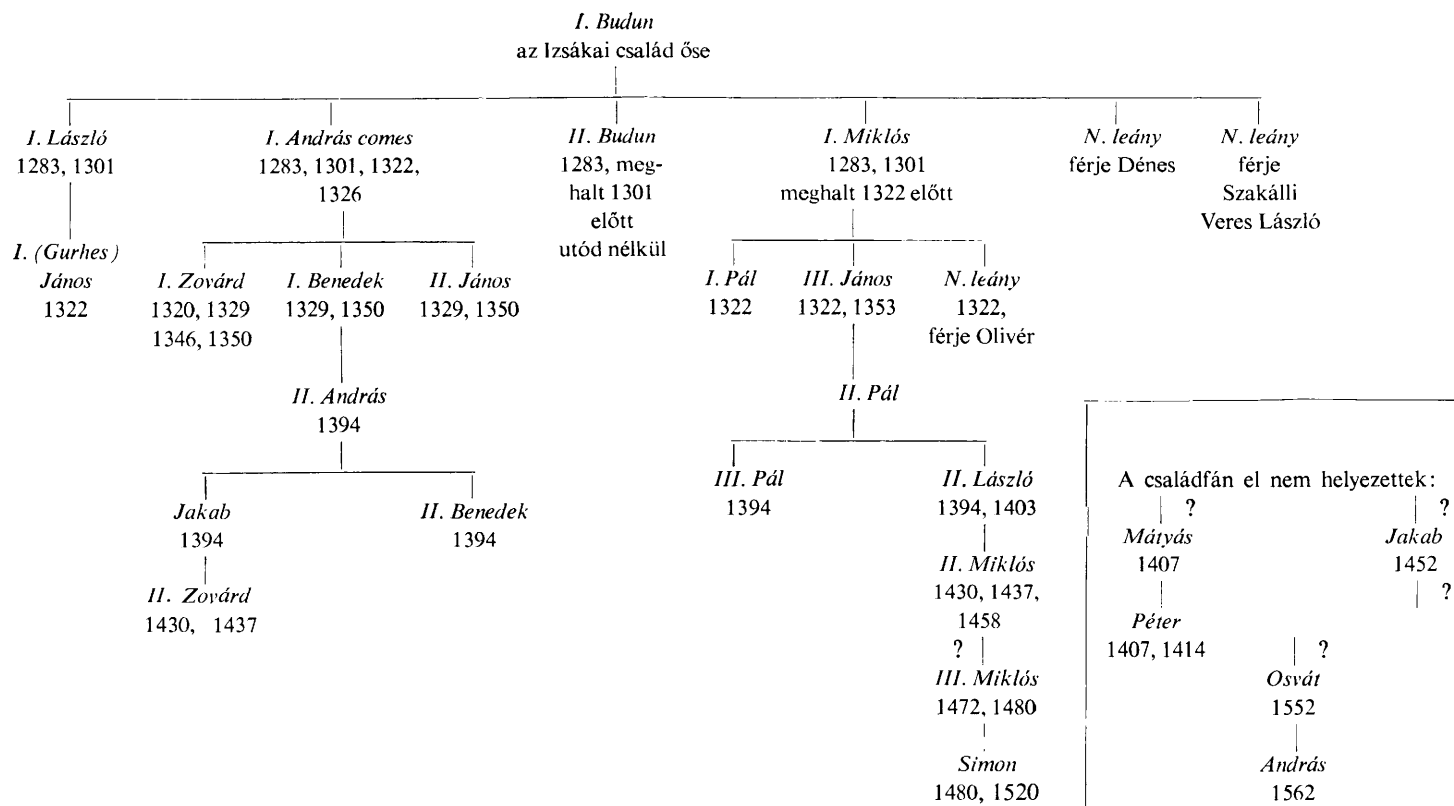
*

A XIV. századi írott emlékeink sorát egy *Zsáka* történetére döntő fontosságú adat nyitja meg. 1322-ben Zovárd nembeli Budun fia András három részre osztotta az 1301 előtt utód nélkül elhalt testvérének Budun fia Budunnak *Izsólaka* (possessio Ysowlaka) nevű vásárolt birtokát. A falu a Zovárd nembeli családok 1283. évi osztályos egyességében még nem szerepelt, így Budun azt 1283 után szerezte. András megtartotta magának a falunak az egyház kapuja előtti részét a Buduszeg (Büdösszeg?) szigettel a Benke-árkáig (Benke-aruka). A hídtól balra eső jobbágytelkeket a szigettel unokaöccsének László fia Gurhes (dictus), azaz Görhes Jánosnak, a hídtól jobbra elterülő részt a Szilas (Zylas) szigettel másik két unokaöccsének Miklós fiainak Pálnak és Jánosnak adta. Ugyanezen birtokmegosztásnál tűnik élénk a nemzetség Budun ágának két ősi birtoka: *Csekehida* (possessio Chukkeyhyda) és *Orod* (possessio Orood). Mindkettő a szerepi nemzetségi monostor körül létrejött uradalom bizonyosan tatárjárás előtti települése. Csekehida első birtokosáról és az ottani vámról kapta nevét. András comes családjáé 1322 után a falunak az a része maradt meg, melyet a következő határral választottak le: két tölgyfától tart a Kerekszil (Kerekzyl) nevű helyhez, ezen át a Nádastóhoz (Nadastow), innen visszafordul a tölgyeshez, majd a Jakab kútjához, valamint a Benke árkához és az Eresztvény (Ereztuen) erdön át haladó útnál (via publica) ér véget. A határvonalatól délre eső részeket Miklós fiai, a keletre levőket pedig Gurhes János kapta. A malmokon is megosztottak. Orod belsőségét és határát három egyenlő részre osztották, de határvonalat nem írtak le. *Csekehida* délnyugatra feküdt Zsákától, emlékét legújában is őrzi a Csekehid dűlő. *Orod* pedig Csekehida és Cséff között félúton esett, a későbbi Oros puszta, Rhédeyos helyén.²³ *Jakó Zsigmond* feltételezi, hogy Budun attól a Hontpázmány nembeli Izsótól vásárolta meg Izsólaka falut, aki a XIII. szá-

21 *Jakó* i. m. 243, 298.

22 *Zimmerman, Franz—Werner, Carl—Müller, Georg—Gündisch, Gustav*: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. I—IV. (Hermannstadt, 1892—1937) I. 122—123.

23 Az 1338-ban ártirt oklevelet lásd Ó-magyar olvasókönyv (Összeállította *Jakubovich Emil* és *Pais Dezső*, Pécs, 1929) 154—157. — 1283-ból a Zovárd nemzetség három ága: az első Buduntól származott későbbi Izsákaik, és két testvérétől leszármazó későbbi Vécsi és Fugyi ágak osztályos egyezségét ismerjük, melyben a szerepi nemzetségi monostor kegyuraságán is osztottak. Lásd *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I—III. (Budapest, 1900—1901) III. 149—157., különösen is 154—155. — Csekehid dűlő: *Hajdú-Bihar megyei Levéltár*. Térképtár. BmT. 197. (Zsáka tagosítási térképe, 1927 k.) Orosi puszta és Orosi tanya: Magyarország III. katonai felvételének térképe, 1891. 1:75 000) Orospuszta, Rédeyos: Bihar-Vármegye (Szerk. *Nadányi Zoltán*, Budapest, 1938.) 518.

Az Izsákai család leszármazása *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig (Budapest, 1901) c. munkája III/1. 154. oldal és saját kutatásaim alapján. A nevek alatt megadott évszámok az okleveles említés éveit jelölik.

zad második felében élt.²⁴ Amennyiben elfogadjuk *Jakó* véleményét, akkor Izsólaka a Biharban már Szent István korában birtokos Hontpázmány nemzetségből származó egyik család esetleg jóval tatárjárás előtti faluja volt. A Zovárd nem és a velük rokon Sártvány-vecse nem valamivel később nyerte el első birtokait ugyancsak királyi adományból.

Egy XVIII. században átirta 1332. évi oklevélben találkozunk először *Darvas* faluval írott források között. Ez az adat azonban a falu XIII. századi történetére is fényt derít. 1332-ben ugyanis Márton fia János Doboka megyei főispán perbe fogta Kecheti Péter fia Istvánt *Darvas* falu birtokáért. A bemutatott oklevelekből kitűnt, hogy a falu egy részét Kecheti Marcell fia János már 1269-ben eladta a felperes apjának Mourócz-i Mártonnak, a másik részét pedig 1310-ben adta el ugyancsak Mártonnak. Így Széchenyi Tamás erdélyi vajda és szolnoki főispán *Darvas* falut Márton fia Jánosnak ítélte, és felhívta az erdélyi káptalant, hogy ötet a birtokba iktassa be.²⁵ Ez az adat azt bizonyítja, hogy *Darvas* — legalábbis a tatárjárás után — a kisbirtokos Kecseti család faluja volt. Kecset Nagyváradtól nyugatra, Gyiros és Gyalán nevű falvak mellett feküdt.²⁶

Bozsód a XIII. század derekára *Darvas*hoz hasonlóan helyi kisbirtokosoké lett. 1333-ban ugyanis *Bozsód* más néven *Zomlin* falu (possessio Bosoud alio nomine Zomlyn) rész-birtokát Nyéstei György fia Sebestyén 25 budai ezüst márka adóssága fejében átengedte vejének Vásári Miklós fia János mesternek, Mustói (de Mochto) Kemen fia László és Péter fia Pál egyetértésével.²⁷ Nyilván a falu másik rész-birtoka a helyi eredetű *Bozsódi* családé volt. Nyésta a XIII. század végén tűnik fel írott forrásban, a XVII. századi pusztulásáig kisbirtokos családoké. Ma puszta Komádítól északra. *Mustó* falu, illetve itteni nemeseknek csak ezt az említését ismerjük, pusztulása után *Zsákába* olvadt be a határa. A falu *Zsákától* délre feküdt.²⁸

A XIV. század első feléből csak *Zsákára* és *Orodra* vannak adataink, de ezek mind egyháztörténetileg, mind demográfiaileg értékelhetők. A pápai tizedjegyzékek tanúsága szerint *Izsáka falu* (villa Ysakil, Isaca) István nevű papja 1332-ben 1 garas, 1334-ben 5 garas, *Tamás* nevű papja (villa Isaka) 1336-ban 6 garas pápai tizedet fizetett. *Orod* (villa Vrad) Péter nevű papja 1332-ben 6 garast, István nevű papja (villa Vreud, Irugd) pedig 1334-ben és 1336-ban is 6-6 garast adott.²⁹ Az évi átlag *Zsákán* 4 garas, *Orodon* 6 garas, ebből hozzávetőlegesen 19, illetve 21 jobbágytelekre lehet következtetni, amiből *Zsákára* 110, *Orodra* 130 lelket lehet becsülni.³⁰ Mindkettő a kisebb népességű bihari falvak közé tartozott ebben az időben. A fenti adatokból kitűnik, hogy az *Árpád-kori Izsólaka* helynév az 1330-as évek-re rövidült le *Izsákára*. A falu középkori egyházára nincs több adatunk, nem ismerjük a templom titulását, de a középkori templomhelyet sem. *Árpád-kori eredetű temploma* elro-

24 Hontpázmány nembeli Izsóra lásd *Jakó* i. m. 390. — Ennek az Izsónak egyik birtokát Izsóteleke földet (terra Isoteluke) 1260-ban említik. Lásd *Árpád-kori új okmánytár*. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. I—XII. Közzéteszi *Wenzel Gusztáv*, Pest, Budapest, 1860—1874) VII. 538—39.

25 Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez. I. 1—2. rész. (Budapest, 1919. A körösszegi és adorjáni gróf Csáky család története I. Oklevéltár. Szerk. *Bárfai Szabó László*) I/1. 64.

26 Kecseti nemeseket említene 1321, 1323 és 1416-ban. Lásd *Györffy* i. m. 631. — *Jakó* i. m. 631.

27 Anjou-kori okmánytár. Codex dipl. Hungaricus Andegavensis. I—VII. (Szerk. *Nagy Imre, Tasnádi Nagy Gyula*, Budapest, 1878—1920) III. 38—9. — Vásári kora *Árpád-kori* vásároshely, a XIV. században a kisbirtokos Ajkai család faluja volt. Lásd *Jakó* i. m. 385., *Györffy* i. m. 690.

28 Nyéstára és Mustóra lásd *Jakó* i. m. 307., *Györffy* i. m. 646, 647. — Mustó helyére lásd *Hajdú-Bihar megyei Levéltár*. Térképtár. BmT. 85. (1842): Mustó — *Zsáka* és *Furta* között, BmT. 202. (1938): Mustógát, BmT. 204. (1945): Mustó tanyák.

29 Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Series I. Tomus I—IV. (Budapest, 1885—1891) I/1. 44, 65, 80., illetve 50, 70, 84.

30 *Györffy* i. m. 588—89.

mosodott a XVI. század végére, mert a református gyülekezet 1784-ben épített új templomot.³¹ Orod középkori egyházára, illetve a templomhelyre sincsenek adataink, bár a XV. század végén még plébánosa és egyházz gondnok volt.

Kutatott falvaink közül Zsákát és Orodot kivéve egyetlenegy sem találunk meg a településtörténeti forrásként is oly fontos pápai tizedjegyzékekben! Ennek magyarázatát lehet találni abban, hogy a többi falvak a tatárjárás utáni újranevesedésnek még a kezdetén állottak, ha egyházuk nem is pusztult el. Önálló plébániájuk nem volt, csak filia egyházközségek lehettek. Természetesen gondolhatunk arra is — ami sok más falu esetében igazolható —, hogy éppen az érintett 1332—1337 közötti időszakban a helybéli papnak a falu rossz termése miatt olyan kevés tized jutott, hogy arra nem vetettek ki külön pápai tizedet.

De lássuk — későbbi adatok figyelembevételével — egyáltalán mit tudunk a többi falu templomairól. Furta középkori templomát 1557-től a református gyülekezet használta, későbbi átépítéséről szólni fogunk. A település késő középkori templomhelye a jelenlegi református templom helyén volt. Itt jegyezzük meg, hogy Furta 1779. évi kéziratos térképén a Györgyös határrésztől észak—északkeletre vízfolyás által körülvevett szigeten templom és mellette erődített kastély jelzését láthatjuk.³² A római katolikus templom titulusát nem ismerjük. Darvas középkori egyháza a falu pusztulásával együtt romosodott el, mert a református gyülekezet 1797-ben új templomot épített.³³ A középkori egyháznak sem a titulusát, sem a helyét nem ismerjük. Vekerd középkori egyháza a XVII. században elpusztult, sem titulusát, sem helyét nem ismerjük. Bozsód falu középkori egyházára semmilyen adatunk nincs, de a templom és a templom körüli temető Nagy Bozsód pusztája Temetőzug nevű részén volt. Az 1870-es években élt öreg emberek ugyanis visszaemlékeztek arra, hogy ott alapfal maradványokat és embercsontokat láttak.³⁴ Megyer, a későbbi Pap-Megyer középkori egyházának sem titulusát, sem helyét nem ismerjük. Furta-Peres pusztája Telek nevű határ részén, ahol Megyer falu volt, az 1870-es években még falmaradványok látszóttak.³⁵ Ezek esetleg a középkori templom romjaiból maradhattak meg. Az Árpád-kori Cséf, későbbi Csiffi egyháza a falu 1660 körüli elnéptelenedése után romosodott el. Az 1870-es években nemcsak a valamikori faluhely, hanem a templom alapfal maradványai is jól láthatók voltak.³⁶ Sajnos Osváth Pál nem adta meg pontosabban, hogy a Darvashoz tartozó Csiffi pusztája melyik részén látta a falmaradványokat. Helytelen azonosítással Csiffhez kapcsolta az 1336-ban 3 garas pápai tizedet fizető papot „de villa Chepani”. Ez a falu ugyanis az Árpád-kori Békés vármegyében levő Cséfán, ma pusztája Füzesgyarmattól nyugatra.³⁷

A fentiekből kitűnik, hogy a feltehetően már tatárjárás előtti váradi püspöki birtokok: Furta és Megyer mellett a többi faluban is állott templom a középkorban. Ezek egy része épülhetett a tatárjárás előtt is, nyilván román stílusban, más részük talán csak a XIV. század elején. Az 1900—1910-es években alapos régészeti terepbejárással még mindegyiknek a helyét pontosan meg lehetett volna találni. Méretükből, alaprajzi elrendezésükből építési korukra következtetni tudtunk volna. Sajnálatos, hogy egyetlen középkori egyház titulusa sem maradt fenn, pedig ezek is támpontot adhatnak a templom építési idejére. Bizonyos, hogy szinte mindegyik kutatott falunkban volt templom már az Árpád-korban, hiszen az egri püspökség területéből kihalított bihari püspökség alapítását István király uralkodásának végére tehetjük. Míg korán megtelepült falvaink honfoglaláskori és XI—XII. század

31 *Barcsa János*: A tiszántúli ev. ref. egyházkerület történelme I—II. (Debrecen, 1906, 1908) II. 359.

32 *Barcsa* i. m. I. 156. — *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár: Térképtár*. BmT. 92 (1779/1844)

33 *Barcsa* i. m. II. 122.

34 *Osváth* i. m. 327.

35 *Osváth* i. m. 373.

36 *Osváth* i. m. 327.

37 *Györffy* i. m. 504.

fordulójáig felmenő temetőit szerencsés esetben fel lehet majd még lelteni, addig a templom körüli temetők a falvak XV—XVI. századi kiépülésével, majd egy részük pusztulásával nagyrészt szintén elpusztultak.

A XIV. század második feléből is igen gyéren vannak birtoklás- és településtörténeti adataink. *Darvast* 1391-ben említik, amikor az aradi káptalan Losonczy István macsói bánt a Zsigmond király adományából elnyert körösszegi vár és uradalom birtokába beiktatta. Több Bihar megyei és egy szatmári birtok között sorolták Darvas (Darvas) falut.³⁸ Sajnos, hogy nincs támpontunk arra, hogy a falu a Maróci-Maróti család birtokából az 1340-es évek után milyen körülmények között került a körösszegi uradalom tartozékai közé. 1396-ban azután Darvas mint a körösszegi váruradalom faluja Zsigmond adományából Zsidai (Csáky) István fiaié Miklós temesi főispáné és Györgyé lett a várral és a többi tartozékokkal együtt.³⁹ A falu később is a Csáky család birtokában maradt.

A két, helyi kisbirtokos családok kezén levő falu *Bozsód* és *Cséf* 1393-ban tűnik elénk. Bozsód (possessio Bosold) részbirtokát az 1330-as években itt részbirtokossá lett Vásári család leszármazottja Vásári László fia Zerus dictus (Szérús) Demeter eladta 200 forintért Bosoldi Kemén fiainak Bek-nek és Gyuth-nak, valamint Cheph-i Demeter fia Gergelynek.⁴⁰ Eszerint Bozsód nagyobb része újból a régi birtokos családe, a Bozsódiaké lett, kisebb része a Cséfi családe, ők az előző évtizedekben is nyilván háborítatlanul birtokolták ősi falujukat Cséfet. A XIII. század vége és a XIV. század első felének „adattalan” volta így valamennyire áthidalható. Nyugodtan megállapíthatjuk, hogy Bozsód, Cséf azoknak az egymással rokonságban is álló kisbirtokos családoknak a kezén volt ezekben az időkben, akik közül a Bozsódiak, Cséfiak mellett a Nyéstei és Mustói családokról volt adatunk. Hogy Bozsód esetében ez a birtoklás a továbbiakban is bizonyítható, azt mutatja az, hogy az 1393. évi birtokrész eladást a váradi káptalan 1410 nyarán készült átíró okleveléből ismerjük.⁴¹

Míg *Vekerd* birtoklástörténetéről semmilyen adatunk nincs, addig minden kétséget kizáróan állíthatjuk, hogy *Furta* és *Pap-Megyer* a XIV—XV. században osztatlanul a váradi kispripostság falui voltak.

Zsáka, Csekehida és Orod a XIV. század második felében az Izsákai család falvai voltak, bár XV. század eleji adatokból az tűnik ki, hogy az ugyancsak a Zovárd nemzetségből származó és az Izsákaikkal rokonságban álló Bessenyeiek már a XIV. század végén igényt tarthattak mindhárom falu részbirtokára. 1403-ból arról szól egy adatunk, hogy Zsigmond király előzőleg elvette Zsáka (possessio Isaka) birtokát a hűtlenségbe esett Isákai Pál fia Lászlótól és szolgálatuk jutalmául Feledi János vajda fia Loránd és Zerke-i Dezső fia László mestereknek adományozta és vállalta, hogy ebben a birtokban őket megoltalmazza. Most ezt Lukács váradi püspökre bízta.⁴² Későbbi adataink nem szólnak arról, hogy a beiktatás és a tényleges birtokbavétel megtörtént-e. Ahogyan azt sem tudjuk, hogy a Békésben és Biharban nagybirtokos Bajoni család mikor szerezte meg Zsáka részeit. Annyi bizonyos, hogy 1414-ben Izsákai Péter Bajoni Istvánnaal, Jánossal és Pállal, valamint rokonukkal, Ohati Jánossal egyezkedett a falu részbirtoka felett. Izsákai Péter 400 forintot fizetett s így

38 Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losonczy Bánffy család történetéhez I—II. (Szerk. *Varjú Elemér, Iványi Béla*, Budapest, 1908—1928) I. 430—33., 434—35. — Körösszeg vára és az uradalom legkorábbi falvai Borsa Kopasz nádoré volt, 1316-ban Károly Róbert ostromolta ki onnan, 1390-ig királyi vár. Lásd *Fügedi Erik*: Vár és társadalom a 13—14. századi Magyarországon (Budapest, 1977) 155.

39 Csáky család oklevéltára. i. m. I/1. 183—85. és 185—87.

40 Zsigmond-kori oklevéltár I, II. 1—2. rész. (Összeállította *Mályusz Elemér*, Budapest, 1951, 1956, 1958) I. 330, a 2900. sz. regeszta.

41 Lásd az előző jegyzetben hivatkozott helyet.

42 Zsigmond-kori oklevéltár II/1. 329., a 2796. sz. regeszta.

* *hűtlenségbe esett, szolgálatuk, birtokbavétel*

mentesült a birtok visszaadásától.⁴³ Hogy a falu részbirtokára csak a fenti Bajoniak vagy már apjuk, György is igényt tartott, azt nem tudjuk. De hogy a Bajoniaknak az említett egyezség után maradtak részeik, az a későbbiekben kiderül. Időközben a Bessenyeiek megpróbálták jogigényüket érvényesíteni, mert a falvak (possessio Isaaka Chekehyda, Orod) szerepelnek 1436-ban az Izsákaikkal kötött osztályos egyezségben. Ezeket már 1433-ban a Bessenyeiek a maguk birtokai között sorolták. 1436-ban Bessenyei László Zsáka miatt is perelte az Izsákai családot, mivel szerinte ahhoz a közös Zovárd nembeli ős jogán jussa van. Orodon a falu megosztásánál 17 jobbágytelek jutott az egyik birtokosnak.⁴⁴ A család 1438-ban valóban birtokos több ősi Zovárd nembeli falu mellett Zsákán, Csekehidán, Orodon is — az Izsákaiak szerint jogtalanul.⁴⁵ Ez a birtoklás azonban nem lehetett tartós, hiszen 1449-ből egy váratlan fordulatról értesülünk. Az Izsákaiak és a Bajoniak Zsákát (possessio Zaka) elcserélték a váradi püspökség derecskei és a Békés megyei Szentmiklóson és Bajonban levő részbirtokaiért.⁴⁶ Ez bizonyítja azt, hogy a Bajoni család 1414 után is tartott még részeket a faluban. A település neve ekkor jelenik meg először a későbbi alakban, Zsáka. 1452-ben jegyezték fel, hogy Izsákai Jakab az egyház gondnoka az orodi egyházközponttal együtt perelte Szepesi Istvánt a két egyháznak hagyományozott női hozomány- és jegyruhákat miatt.⁴⁷ Az ősi birtokok nagy része 1472-ben Izsákai Miklósé volt. Ekkor adta el Szerepet három ahhoz tartozó pusztával együtt ezer arany forintért Bajoni Istvánnak, aki azt kötötte ki feltételül, ha Izsákai Miklós a megvásárolt birtokokban öt megvédeni mások igényével szemben nem tudja, akkor annak Orod faluját az ottani vámmal együtt lefoglalja. Ez az Izsákai Miklós adományozta meg hűséges familiárisát Báthori Nagy Györgyöt Csekehidán nemesi telekkel 1480-ban. Az új birtokos kapott hozzá negyven holdat a Hosszú (Hozyw) szántón, ami Orod felé esett, ezenkívül egy erdőt (Domberdew) a halastót (piscina Fyertho) mellett, a Domberdő körül rétet és kaszálót, egy Szentlőrinc-tava vagy Kengyel nevű halastót (Zenthlerynczthawa aliter Kengyel) és Csekehidán három elhagyott jobbágytelket a falu keleti részén, a hozzájuk való határbeli tartozékokkal. Megkapta Csekehida vármjának felét is.⁴⁸

A Bajoni család Zsákán megőrizte részbirtoklását. 1497-ben ugyanis a váradi püspök II. Ulászló királynál fogta perbe Bajoni Jánost, mivel az a zsákai és más falvakban levő részbirtokokat annak ellenére, hogy azokat Bajoni István elcserélte és törvényesen átadta a püspökségnek, mégis jogtalanul birtokolja.⁴⁹ Ez világosan mutatja, hogy az 1449-ben történt birtokcsere óta a Bajoni család és az Izsákai család ténylegesen kezében tartotta az egész falut. A váradi káptalan törvény elé idézte Bajoni Jánost. A per lefolyásáról közbeeső adatunk ugyan nincsen, de a püspökség megkapta Zsáka részeit, mert ott a XVI. században is birtokos volt.

⁴³ Hajdú-Bihar megyei Levéltár IV. A. 1021/d. Káptalani másolatok. 6/89.

⁴⁴ Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I—III, V. (Budapest, 1890—1913) I. 630. és Haan Lajos—Zsilinszky Mihály: Diplomatarium Békessiensense (Békés megyei oklevéltár) I—II. (Pest, Budapest, 1870—1877) I. 57—58. — Jakó i. m. 309. — Bessenyei László a Zovárd nembeli Vécs unokájától Miklóstól származott, az Izsákai család pedig Vécs másik unokájának, Budun-nak a fiától András comestól. Lásd Széll Farkas: A Nagybesenyői Bessenyei család. = Turul. VII. évf. (1889) 1—2. — 1436-ban Bessenyei László Zsákán kívül a következő falvak részbirtokára tartott igényt: Csekehida, Orod, Szerep, Aka, Ósvény, Tancskereke, Bakonszeg, Mártonteleke, Keme és Udvari.

⁴⁵ Csánki i. m. I. 630.

⁴⁶ Csánki i. m. I. 629, 657. — Az Izsáka — Zsáka névváltozásban a szőkezdő -i elhagyása nem példa nélküli, Váncsod régebben Iváncsod volt (Iván+cs+d képző) lásd Kálmán i. m. 46.

⁴⁷ Bunyitay Vince: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig I—III. (Nagyvárad, 1883—84) III. 343, 496.

⁴⁸ Bunyitay i. m. 496. — Csáky család oklevéltára. I/1. 456—59.

⁴⁹ A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. Codex Diplomaticus comitum Károlyi de Nagy-Károly I—V. (Sajtó alá rendeli Géresi Kálmán, Budapest, 1882—97) III. 23—25.

A XIV—XV. század birtoklástörténetét Zsákára vonatkozóan szinte hiánytalanul fel tudtuk vázolni, de sajnos nincsenek olyan adataink, melyek magára a falura, az ott élő jobbágyság életére vonatkoznának. A fent ismertetett írott forrásokból még a jobbágytelkek száma és a részirtokosok közötti megoszlása sem derül ki.

A XV. századból a többi falunkra alig-alig van adat. *Furta* és *Megyer* a váradi kispépostság birtoka volt, *Bozsód* földesurai pedig a Bozsódi és feltehetően a Csefi családbeliek voltak. *Darvas* a Csákyak körösszegi uradalmának tartozéka maradt, a falu (possessio Daruuas) 1421-ben szerepel Csáky Miklós és György birtokosztályában, melyet a két testvér fiaik nevében is megkötött. Darvas a körösszegi várhoz tartozó falvakkal együtt Csáky Miklós erdélyi vajda, Szolnok megyei főispán és fiai Mihály és László mesterek birtokában maradt, György és fiai az adorjáni várat és uradalmát kapták meg.⁵⁰ Sajnos a falvak nevéen kívül az osztályos egyezség nem tartalmazza a jobbágytelkek számát, így falunk népességére nem tudunk következtetni. *Cséf* említését sorolhatjuk adataink közé. Igaz, nem a falut, csak az ottani Csefi Tamás 1459. évi szereplését örökítették meg, aki királyi kiküldött volt Bajoni István birtokba iktatásánál.⁵¹ A falu (possessio Cseff) 1482-ben és 1483-ban is (possessio Cseef) a helyi birtokos családé volt.⁵² *Vekerd* XV. századi birtoklás- és településtörténetére egyetlen adatunk sincs a század végéig. Így nem leljük magyarázatát, hogy 1480-ban hogyan lett az egész falu földesura a Zemplén megyei eredetű Nagymihályi család egyik ágából származó Eödönffy András. Biharban ezenkívül csak egyetlen birtokukról tudunk, 1471-ig zálogos részeik voltak Gálos-Petriben.⁵³ Birtoklásuk rövid ideig tartott, a század utolsó évtizedére Vekerd a Csákyak körösszegi uradalmába került. 1496-ban ugyanis szerepel a falu (possessio Wekerd) a mikófalvi Bökény Benedek és Csáky Mihály, valamint Benedek közötti akkor már egy éve folyó perben a váradi káptalan által foganatosított határjárásnál. A faluban Csáky Mihály részén egy megült jobbágytelket és két üreset, Csáky Benedek részén a falu déli végén egy elhagyott házat és egy üres telket említenek.⁵⁴

Ahogy a XIV. századból nincsenek adataink a falvak népességszámára — kivéve Zsákát és Orodot —, valamint a jobbágyság gazdálkodására, úgy a XV. századi belső fejlődést sem tudjuk pontosan felvázolni. Nyilvánvaló, hogy a már az előző század első harmadára kialakult egységes — a telekre ültetett és egységes szolgáltatásokkal tartozó — jobbágyság gazdálkodásában a XIII. században növekvő szerepet kapott földművelés mellett az állattartásnak volt nagy szerepe. A táj adottságai a gazdag legelőkkel ezt biztosították. A későbbi adatokból azt is nyugodtan visszavetíthetjük, hogy a halászatnak, csíkfogásnak, a vízi madarak tojásai gyűjtésének kiegészítő szerepe volt az élelemszerzésben.

Igen valószínűnek tűnik, hogy a XIII—XIV. században még feltehetően közel azonos nagyságrendű falvaink között a lélekszámot tekintve a differenciálódás a XV. század során ment végbe. Erre a XVI. századi adatokból vissza tudunk következtetni. A kistáj legnépesebb faluja *Zsáka* volt, utána következtek *Csekehida*, *Orod*, *Csiff*, *Furta* és *Darvas*. *Zsáka* lakosságának körülbelül egyharmada élhetett *Bozsódon*, míg *Megyer* és *Vekerd* lélekszáma alig érthette el *Zsáka* ötödét. Az utóbbi két település esetében biztos beszélhetünk lassú elnéptelenedésről, amit Vekerden az 1496. évi adat bizonyít is. Természetesen nincs szó a népesség tényleges csökkenéséről, *Megyer* jobbágysága átszivárgott az ugyancsak váradi kispépostsági birtok Furtára. A körösszegi uradalomhoz tartozó két Csáky-birtok *Darvas* és *Vekerd* esetében is ilyen népmozgást gyaníthatunk, az utóbbi faluból az előnyösebb gazdálkodási feltételekkel rendelkező *Darvasra*. A két, kisbirtokos családok kezén levő falu,

50 Csáky család oklevéltára. I/1. 311—314.

51 *Bunyitay* i. m. II. 144.

52 *Jakó* i. m. 229. — *Csánki* i. m. 605.

53 *Jakó* i. m. 386. — *Csánki* i. m. 637.

54 Csáky család oklevéltára I/1. 483—89.

Bozsód és a nála sokkal jelentékenyebb Csíff esetében pedig arról lehet szó, hogy a természetes szaporodás kisebb, illetve nagyobb mértéke a XV. században is rögzítette azokat a lélekszámbeli eltéréseket, melyek előzőleg is megvoltak.

*

A XVI. század történéseire rátérve először azt kell megvizsgáljunk, hogy falvaink jobbágsága részt vett-e az 1514. évi parasztháborúban. Közvetlen adataink ugyan egyik településünkre sincsenek, de tudjuk, hogy a bihari keresztesek egyik gyülekezőhelye *Kőrösszeg vára* és a mellette levő Szentkatalin nevű mezőváros volt. A felkelő parasztok élére itt a bírós és a tanító állott és a környék falvaiból érkező jobbágyokkal együtt sikertelenül megostromolták a várat is. Bajonban viszont elfoglalták a földesúri család udvarházát, az értékeket széthordták, az ott őrzött okleveleket megsemmisítették.⁵⁵ Bizonyosra vehetjük, hogy e két gyűjtőponttól egyaránt 30 kilométeres körzetben levő vidékünk jobbágságát sem hagyták érintetlenül ezek az események. Hogy az *Izsákai család zsákai udvarháza* ekkor már meg volt-e erődítve, azt más adatainkból sem tudjuk. *Csekehidát, Orodót és Zsákát* megtaláljuk Bihar megye vámhelyeinek 1520. évi összeírásában. A bizottság a meghallgatottak valómása alapján megállapította, hogy a *csekehidai* vámhely törvényes. Itt egy nagy éren átvezető hídron és töltésen indokolt a vámszedés, de sem a hidat, sem a töltéseket nem találta rendben a bizottság helyszíni szemléje. Az *orodi* vámhely is törvényes. A vámot itt három nagy éren át vezető egy hídron és két töltésen szedik, de ezek rossz állapotban vannak. *Zsákán* sem igazi híd, sem töltés nincsen, egy patakon találtak egy kis hidat. Ez szerintük nem szükséges, mert a szekerek bárhol átkelhetnek. A hidat különben is a bizottság érkezésének hírére állították, törvényessége tekintetében a kiküldöttek nem nyilatkoztak. Mindhárom vám *Izsákai Simon birtokában* volt. Zsákán terheltek szekér után 8 dénárt, terheletlen szekér után 4 dénárt szedtek, állatok után nem vámoztak. Csekehidán és Orodon terheltek szekerek után csak 2 dénár, terheletlen szekér után 1 dénár volt a vám. (A közölt adatokon túl a vámmokkal részletesen foglalkozik *Iványi Béla* Bihar és Bars vármegyék vámhelyei a középkorban c. a Magyar Gazdaságtörténeti Szemle XII. évf. 1905. közreadott közleményében a 85. sköv. oldalakon.)

A kettős királyválasztás után Bihar megye teljes egészében Szapolyai János kezén volt és ezt a királyi hatalma tetőpontján, 1538-ban megkötött nagyváradi béke szentesítette. Bár négy év múlva a bihari nemesség Ferdinándot ismerte el uralkodójának, 1544 után a tiszántúli megyék — köztük leginkább Bihar vármegye — Erdély politikai életével kapcsolódott szorosán össze.

A XV. század vége és a XVI. század közepe között a birtoklástörténetben végbement változásokról hiteles adatokat kapunk az 1552. évi dikális összeírásból. *Zsákán* 22 jobbágyportájából az ősi birtokos család leszármazottja, *Osváth* kezén csak 5 portát találunk, a váradi püspökségnek viszont 17 portáját írták fel. Ezt a részbirtokot a püspökség ténylegesen csak a század első éveiben vehette kezébe, mert korábban a *Bajoni* családé volt. *Orod* 19 portája *Izsákai Osváté* volt. *Furta* 12 és *Megyer* 6 $\frac{1}{2}$ portával a váradi kisprépostság falui. *Darvasnak* a 12 $\frac{1}{2}$ portája így oszlott meg: *Csáky Farkasé* 4 $\frac{1}{2}$, *Csáky Miklóssé* 1, *Mihályé* 1 és *Péter özvegyéé* szintén 1 porta, egy korábban nem szerepelt földesúré *Beorteo Bertalané* pedig 5 porta. *Csekehidán* csak 9 portát írtak össze a régi birtokos *Izsákai Osvát* földesuragsága alatt. *Bozsód* mind a 8 portája *Bozsódi Pálé* volt, *Csiffet* nem találjuk az összeírásban.

55 Barta Gábor—Fekete Nagy Antal: Parasztháború 1514-ben (Budapest, 1973) 110—11.

Vekerd a XVI. század első felében kikerült a Csákyak körösszegi uradalmából, mert 6 jobbágyportáját Buda Miklós özvegye birtokossága alatt írták fel.⁵⁶

Ha figyelembe vesszük, hogy a XVI. században egy jobbágyportán nemcsak egy család élt (pl. a fiúk egy része nősülés után apja telkén épített), valamint azt, hogy az összeírá-sokból kimaradtak a faluban élő nemesek, cselédségük, de az adófizetésre képtelen legszegé-nyebbek és a jobbágytársadalom peremén élő pásztorok is, akkor egy-egy település ismert portaszámára 10 főt számolhatunk.⁵⁷ Így *Zsáka* népessége 220, *Orodé* 190, *Darvasé* 125, *Furtáé* 120, *Csekehidáé* 90, *Bozsódé* 80, *Megyeré* 65 és *Vekerdé* 60 fő lehetett. Ismertetett forrásainkban említett földrajzi nevek és személynévek alapján minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy mindegyik kutatott településünk népessége teljes egészében magyar volt a középkorban és a XVI. század első felében.⁵⁸

Szolnok várának 1552-ben történt elfoglalása után a török hódoltság jelentősen terjeszkedett területünk felé. Az Izsákai család falvai közül Szerep, Cséfán, Ösvény, Orod és Csekehida már 1554 második felében, *Zsáka* 10 portá után 1555. év második felében fizette a hódoltsági adót. Ugyanakkor *Darvas* 11 portája is adózott a töröknek. Ezt a falut és *Cséffet* 1566 után is megtaláljuk a defterben.⁵⁹ Egész vidékünk természetesen beletartozott a kettősen adóztatott övezetbe, a királyi országrész és Erdély területén élő földesurak is behajtották követelésüket, ugyanúgy, mint az állami adót.

Úgy gondoljuk, a földesúri udvarház megerősítésével már az 1540-es évek elejére kialakult a *zsákai vár*. Természetesen ezt a török hódoltság terjeszkedésének éveiben, elsősorban is 1552 után, jelentősen megerősítették. Nem hiteles időpontot feltüntető említése szerint az Eger vár védelmében is részt vett Bay András volt az első Ferdinánd-párti kapitánya 1552-ben (?), akit Schwendi Lázár császári fővezér nevezett ki.⁶⁰ Annyi bizonyos, hogy a vár az 1562—1564. évi mozgalmas események idején Ferdinánd-párti kézen volt. Ugyanis somlyói Báthori István, János Zsigmond vezére 1564 augusztusában megostromolta, de nem tudta bevenni. Részleteket az ostromról nem tudunk, de bizonyos, hogy Báthori nem töltött sok időt az ostrommal, hiszen célja tulajdonképpen a szatmári vár elfoglalása volt, melyet sikeresen végre is hajtott. 1565 februárjában a Schwendi vezette császári csapatok ellentámadása nyomán előbb a fontos tokaji vár, majd utána János Zsigmondnak jóformán az egész előző évi „területnyeresége” elveszett.⁶¹ Ilyen körülmények után került arra sor,

56 *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár*. IV. A. 4/a 1. Conscriptio dicalis 1552. — Izsákai Osvát 1551-ben a debreceni magisztrátus január 22-én kelt határozatában is szerepel. Ács Illés özvegyét kötelezték, hogy Farkas Jánost elégitse ki annak a két lónak az értékével, melyek átadásáról férje egyezett Izsákai Osváttal. Lásd *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár*. IV. A. 1011/a 1. Libellus conclusionis et certificationis variarum causerum 1547—1557. 273/3.

57 *Kováts Zoltán*: A magyar népességfejlődés a honfoglalástól 1870-ig. 1—2. rész In A Szeged: Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei (Szerk. *Benkő László*, Szeged, 1971—1972) passim, Bihar vármegyére lásd 2. rész. 3—7.

58 *Csiff*, 1472: 4 Nemes, 2 Szabó, Szécheny, Tulkos, Tót, *Vekerd*, 1496: Szatmári, *Zsáka*, 1322, Büdösszeg sziget, Szilas sziget, Benke árka, 1338: Szilas berek (nemus), Aszalós, Vid fia András Roman fia Pál. lásd *Jakó* i. m. 229, 386, 390.

59 *Lukinich Imre*: Erdély területi változásai a török hódítás korában 1541—1711. (Budapest, 1918) 73, 74, 134, 135.

60 *K. Nagy Sándor*: Bihar-Ország. *Útirajzok* I—III. (Nagyvárad, 1884—1888) III. 56. Bay András várkapitányi megbízása feltehetően 1562-ben történhetett, 1552-ben semmiképpen sem.

61 *Lukinich* i. m. 114, 116. Báthori István váradi kapitány Zsákát ott hagyva Debrecenen át az Érmellékre vonult, majd onnan feltört és szeptember 3-án foglalta el Szatmár várát. Lásd *Lukinich Imre*: Az északkeleti várháborúk történetéhez 1561—65. I—II. közlemény. = Hadtörténeti Közlemények XIV. évf. 1913. 370—394. és 585—605.) 589—590.

hogy 1566. május 25-én Ungváron kötött egyezség szerint átadta a zsákai várat akkori birtokosa Izsákai András Schwendinek, Kerecsényi Lászlónak és Zay Ferencnek.⁶²

A vár nem sokáig volt az új Habsburg császár és király, Miksa kezén. A török és János Zsigmond 1566 júliusában megindított hadjárata során, a Tokaj ellen vonuló erdélyi sereg Zsáka és Bajom várát elfoglalta.⁶³ A várban negyven gyalogos és negyven lovas tartásához szükséges segély megadását ígérte a császár, és hogy gondoskodik lóporról, ólomról, szákkal puskákról és két falvédő kiságyúról.⁶⁴ Nem tudjuk, hogy az alig több mint két hónapnyi idő alatt milyen mértékben erősítették meg a vár védelmét, egy bizonyos, János Zsigmond rövid ostrommal vette be. Úgy gondoljuk, hogy a zsákai vár igazi erejét kezdetben, de az 1566. évi ostrom idején is nem védőművei jelentették, hanem az, hogy természetes vízjárásokkal szabdaltna mocsaras területen feküdt maga a falu is. Erre az általunk már korábban említett 1322. évi birtokmegosztó oklevél pontos adatokkal szolgált. *Gyalóky Jenő* szerint valóságos „Sárvár” lehetett. Idézi *Bethlen Farkas* leírását, mely ezt támasztja alá: Zsáka vára mocsár közepén, olyan nagyon alkalmas helyen épült, hogy a Körös vízjárása által helyét maga a természet védte.⁶⁵ Látjuk, hogy a leírás annak ellenére pontos, hogy Bethlen nem különböztette meg a Sebes-Köröst és a Berettyót. 1569-ből fennmaradt Zsáka várának ábrázolása is. Ezen, a helyszínen soha meg nem fordult olasz művész által készített rézkarcon a mocsaras táj közepette ábrázolt várnak csak két oldalán van fala. A másik kettőn csak sövényfalánk, szegletes saroktoronyokat látunk s a vár kapujától a szárazföldre vezető félig lerombolt hidat. A kísérőszöveg szerint a német őrőség adta fel a várat s Bay András kapitányt ők szolgáltatták ki.⁶⁶

Az 1566. évi hadjárattal Gyula és Bél vára is a török kezére került s a hódoltatás mind a királyi, mind az erdélyi terület irányában tovább terjeszkedett. Zsáka várát ebben az időben erődíthette meg komolyabban János Zsigmond. Ez a török hódoltatásnak a területen komoly akadály is lehetett. Bizonyítja ezt, hogy II. Szelim szultán követelte János Zsigmondtól a vár lerombolását, de nem tudta kikényszeríteni.⁶⁷ A Báthori István fejedelemiségével szemben fellépő Békes Gáspár, amikor 1571-ben még a szultáni udvar támogatását akarta megnyerni, Várad és több más vár mellett *Zsákát* is felajánlotta a töröknek.⁶⁸ Ha ezek az erősségek el is kerültek ezt a sorsot, 1573-tól a hódoltatási törekvések Bihar területén felerősödtek.

Zsáka falu életéről igen kevés adatunk van. 1552-ben még római katolikus plébánosa volt, de 1567-ben a tiszántúli református egyházkerület váradi egyházmegyéjébe tartozó egyházaról van adatunk.⁶⁹ Így a középkori templomot az új hit követői használták, a falu jobbágyai a század utolsó harmadára kikerültek a váradi püspökség földesurasága alól. *Darvas, Csiff, Bozsód, Megyer, Vekerd* s majd *Furta* is 1566 után vállalták a töröknek való adózást is, ami még a zsákai, illetve a bajomi vár „védelmében” is természetes volt. A sokat

62 Az átadási egyezség teljes szövegét közli *Bunyitay* i. m. III. 343–44. — A zsákai várat *castellumnak* nevezik, tehát csak kisebb erősség volt. Izsákai András hűségesküt tett Miksa császárnak és javai pusztulása miatt adományul kapott Szerencs mellett két falut. Kerecsényi gyulai, Zay kassai kapitány volt.

63 *Lukinich* i. m. Erdély területi változásai. 123.

64 Lásd a 62. jegyzetben idézett forrást.

65 *Gyalóky Jenő*: A biharmegyei hadjárat 1604-ben. = *Hadtörténelmi Közlemények* XXIX. évf. 1928. 271–72. — *Bethlen Farkas*: *Historia de rebus Transsylvanicis* I–VI. (*Benkő József* kiadása, Nagyszeben, 1782–93) VI. 133.

66 Giulio Ballino Velencében kiadott munkájában szerepel Zsáka vára. Lásd *Cemmeré Wilhelm Gízella*: *Zsáka vára* In *A Bihari Múzeum Évkönyve* IV–V. (Szerk. *Módy György*, közreműk. *Zsupos Zoltán*, Berettyóújfalu, 1986.)

67 *Karácson Imre*: *Török—magyar oklevéltár* (Budapest, 1914) 91–92.

68 *Lukinich* i. m. 177.

69 *Barcsa*: i. m. I. 247.

sanyargatott jobbágyság az adó megfizetésével kívánt nagyobb élet- és vagyonszorongást teremteni falvaiban. A kisebb falvakból, a kiszolgáltatottabb helyekről a parasztság elhúzódnása az 1560-as években indult meg. 1565-ben *Pap-Megyerről* a viszonylag távolabbi Debrecenbe is költözött be egy jobbágy.⁷⁰ Ebben a faluban 1552-ben még római katolikus plébános volt. *Furta* lakói 1557-től reformátusok, a középkori templomot ők használták.⁷¹ Többi falunk egyházi életére nincs közvetlen adat, de bizonyos, hogy a XVI—XVII. század fordulójáig mindenütt elterjedt a reformáció. Ezt a folyamatot kísérte a birtokviszonyok megváltozása, melynek következtében a XVI. század végére az egyházi birtokok területükön teljesen megszűntek. 1557-ben távozott a káptalan Nagyváradról és az 1566. évi tordai végzések következményeként a püspök és a káptalan hirtoka nem a reformált új egyház, hanem az erdélyi fejedelmi kincstár tulajdonába került.

A XVI. század utolsó harmadából viszonylag kevés adatunk van, de ezek részben a birtoklástörténetre, részben a jobbágynépekre jól értékelhetők. *Zsáka* a várral együtt, valamint *Csekeháda*, *Megyer* és *Furta* Giczey Péter birtokában volt, Zsáka 1599-ben Giczey Péteré, ebben az évben egy jobbágy költözött be innen is Debrecenbe.⁷² A szolnoki szandzsák csongrádi náhije 1571 nyarán készült defterében megtaláljuk *Csiff* falut. 20 „házat” — családfőt — 1 bírót és a templomát írták föl. Ugyanott szerepel *Darvas* is, 25 házzal és templommal. *Orod* 21 házát, templomát, *Bozsód* 14 házát és a templomát, *Csekehidán* pedig 15 házat a templommal írt össze a defterdár. 1572-ben ugyancsak a szolnoki szandzsákhhoz tartozó nagykállói náhie adóösszeírásában találkozunk *Megyer* falu 15 házával és a templommal. Az összeírt jobbágyok nevei alapján megállapítható, hogy mindegyik falu lakossága magyar volt. Csak Csiffen találunk egy Oláh családnevűt, Darvason, Orodon és Csekehidán egy-egy Tót családnevű jobbágyot, valamint Darvason egy Rác családnevet.⁷³ *Darvas* továbbra a Csákyak faluja, 1599-ben *Orod* is az ő birtokuk. *Csiff* 1588-ban is a Csifi család, *Bozsód* és *Vekerde* pedig szintén a század derekán megismert birtokosok földesurasága alatt volt.⁷⁴ Csiff és Darvas szerepel 1587-ben a Nagyvárad vára javára szedett gabona és dézsma jövedelem jegyzékében, a két falu ekkor a rétközi dézsmakerületben volt. Két gelima (kalangya) őszi búzát dézsmáltak és két úgynevezett keresztény pénzt fizető jobbágyot Csiffen, négy kalangyát és tizenhárom kévét, valamint három kereszténypénzt fizetőt Darvason.⁷⁵ A felírt gelimák csak a dézsmabúza mennyiségét adják meg, ennek tízszerese az össztermés. A kereszténypénz a föld- vagy az összeíráskor termés nélküli jobbágyok fejadója volt, általában 6 dénár. Az 1588. évi gabonadézsmajegyzék szerint *Bozsódon* egy zsellér egy hold őszi búzáját dézsmáltak és három kereszténypénz fizető zsellér volt, *Csiffen* két kereszténypénzt fizető zsellért és két szegény jobbágy (pauper) két hold őszi búzáját dézsmáltak. *Darvason* négy zsellért 10-10 kalangyával, tíz szegényt 20 kalangyával és három féltelkes jobbágyot 55 kalangyával, 37 kalangya és 18 kévével, illetve 30 kalangyával dézsmáltak. Az elsónél egy arató napszámot is felírtak.⁷⁶ A fenti adatok — bár éppen a népességileg is legizmosabb *Zsáka* és *Furta* hiányoznak — jól érzékeltetik a parasztság általános elszegényedését és a kisebb falvak, mint például *Bozsód* és *Csiff* elnéptelenedését. A dézsmajegyzékekből megismert nevek alapján megállapítható, hogy kutatott településeink népessége a XVI. szá-

70 *Zoltai Lajos*: Vidékiek beköltözése Debrecenbe 1564—1640 között. (Debrecen, 1902) 35.

71 *Barcsa* i. m. I. 156.

72 *Zoltai* i. m. 37.

73 *Györffy Lajos*: Adatok az Alföld törökkori településtörténetéhez. Az 1571-es szolnoki török defter fordítása. Jászkunsági Füzetek 4. (Szolnok, 1956) 40, 41, 46, 48. — *Velics Antal—Kammerer Ernő*: Magyarországi török kincstári defterek I—II. (Budapest, 1886—1890) I. 230.

74 *Jakó* i. m. 232, 229, 219. — *Lukinich* i. m. 147.

75 *N. Kiss István*: 16. századi dézsmajegyzékek (Budapest, 1960) 689.

76 *N. Kiss* i. m. 681, 679, 682.

zad utolsó évtizedében is teljesen magyar volt, csak Megyer 1591. évi dézsmahátralékosai között szerepel egy-egy Cseh és Horvát nevű jobbágy.⁷⁷

A zsákai várról 1578-ból is ismerünk egy ábrázolást. A fametszet egy Bázelen megjelent munka egyik illusztrációja és képileg követi az 1569. évi rézkarcot. A német szöveg arról tudósít, hogy az 1566-i ostrom eseményei úgy kezdődtek, hogy János Zsigmond csapatai az őrséget megadásra szólították fel, de azok ellenálltak. Az erdélyiek ágyúit ezután sok helyen megbontották a falakat s a német zsoldosok az éj leple alatt menekültek el. Ez a fametszet majd bekerül Sebastian Münster Kozmográfiájának 1628. évi második kiadásába.⁷⁸

Amikor 1598 tavaszan Báthori Zsigmond lemondott a fejedelemségről és Erdélyt a császári biztosoknak átadta, nyilvánvaló volt, hogy ezzel megújul a törökkel való háború. A nyár végén titokban Erdélybe érkező s a fejedelemséget újra elnyerő Báthori Zsigmond hiába próbálta Erdélyt és a török hatalom hagyományos viszonyát megújítani. A törökök, miután szepemberben elfoglalták Csanádot, Nagylakot és Aradot, felvonultak az I. Rudolf hatalmát elismerő Nagyvárad és a Partium ellen. Az október 3-tól egy hónapon át tartó sikertelen ostrom idején, illetve már a főszereg felvonulásakor, területünk nyilván áldozatul esett a portyázó törököknek.⁷⁹ *Bozsód, Megyer*, de elsősorban *Vekerd* amúgy is fogyatkozó jobbágnépe szenvedett a legtöbbet. Vekerd elnéptelenedése ekkor indulhatott el. Erdély joghatósága a Partiumban évekre megszűnt s ez csak fokozta a létbizonytalanságot vizsgált felvainkban is.

A zsákai várral legközelebb Bocskai István szabadságharcának első eseményei idején találkozunk. A vár 1604-ben a faluval és Megyerrel együtt Giczy Péterné földesurasága alá tartozott. A Belgiojosóval való fegyveres leszámolás elkerülhetetlenségét felismerő Bocskai minden értékes ingóságát a nagykereki várból a zsákai várba vitette át. Az idegenek számára nehezen megközelíthető, természetből védett vár tehát Bocskai számára biztonságosabb volt, mint saját kereki vára. Az álmosdi győzelem után a foglyul ejtett Petz János császári ezredes is a zsákai várba vitette.⁸⁰ Ebből az időből származik a zsákai vár immár harmadik ábrázolása, *Wilhelm Dilich* 1600-ban Casselben megjelent *Vngarische Chronica*... c. művében. A Hessen—Casseli hercegség erősítőmérnöke és látképrajzolója Magyarország váairól, a katonák és a lakosok öltözetéről, valamint fontos történelmi eseményekről írt munkájában még az 1566. évi ostrom okán szerepelteti a zsákai vár rézkarcát. Feltétlenül ismerte és felhasználta a két korábbi ábrázolást is, de csatajelenet helyett magát a várat és a falut jelenítette meg egységbe szerkesztve. A vár minden oldalán fal húzódik, négy sarokbástyával. Szerepelteti a korábban lerombolt állapotban mutatott hidat s még másik ketőt is, melyek a mocsáron át vezetnek.⁸¹

*

A XVII. század történéseire rátérve először is azt kell kiemelnünk, hogy 1605/6 után a török hódoltság befolyása Biharban alig bírt jelentőséggel. *Furta* rövid ideig mint Kővág tartozéka Bocskai fejedelmi birtoka volt, de 1617-ben már Rhédey Ferenc zsákai várához

77 *Bozsód*, 1588: Györi, 2 Nagy, Tóna; *Csiff*, 1588: Kis, Kovács, Széll; *Darvas*, 1588: Csontosné Csurka, Gellén, Hidasí, 2 Jó, Kazdagné, Kis, Kincses, Kovács, 2 Lesi, Nagy, Regen, Sárközi; *Furta*, 1580: Varró; *Megyer*, 1591: Sebestyén, Vörös, illetve Cseh és Horvát. Lásd *Jakó* i. m. 219, 229, 232, 243, 298.

78 *Cemerné Wilhelmb Gizella* i. m.

79 *Lukinich* i. m. 191—194.

80 *Lukinich* i. m. 345. — *Gyalóky* i. m. 284, 305.

81 *Cemerné Wilhelmb Gizella* i. m.

tartozó uradalma falujaként tűnik fel Megyerrel, Csekehidával és Oroddal.⁸² A két utóbbi falunak ekkor már szinte nem volt népessége. Maradék jobbágyságuk behúzódott Zsákára. Csiff és Bozsód, valamint Darvas a korábbi birtokos családok földesurasága alatt állott, Vekerd viszont oly annyira elnéptelenedett, hogy 1631-ben I. Rákóczi György a vekerdí pusztát a körösszegi rác hajdúknak adományozta.⁸³ A Csákyak körösszegi uradalma 1635. évi urbáriuma szerint Darvas részbirtoka a pusztai falvak között szerepel. Jó Mihály nevű itteni jobbágyról feljegyezték, hogy Füzesgyarmatra ment. Az 1645. évi urbárium szintén a praediumok között sorolja a falut: „Ennek fele az úré volna. . . de ezt is hatalmasul a Vekerdí ráczok élik.” A falvak jobbágyságának nyomorúságához ezekben az években a törökök sarcoltatásai és az adó kíméletlen behajtása mellett az is hozzájárult, hogy részben az erdélyi, részben a királyi ország végvárainak katonasága is rajta ütött egy-egy falun első-sorban élelem és zsákmányszerzés céljából. Ez a végváriak időszakonkénti fizetlensége s életkörülményeik rosszabbodásának következménye volt. Varga János találóan fogalmaz, amikor azt írja róluk: „. . . önmaga sanyargatta szinte az ellenségéhez hasonló kíméletlenséggel azt a népet, melyet pedig másik karjával szüntelenül védelmezett . . . karhatalmat biztosított az uralkodó osztálynak a szökött jobbágyok visszahurcolására.” Az 1640-es években a zsákai várkapitány is olyan parancsot kapott, mindenképpen törekedjen visszavinni a várhoz tartozó amúgy is kevés jobbágyok közül elszökötteket. De földesúr és jobbágya viszonyára ritka ugyan, de más jellegű adatunk is van. 1667-ben özv. Rhédey Ferencné, mivel férje temetésére nem tudott pénzt keríteni, s birtokaira kölcsönt sem talált senkinél, Simon Gáspár nevű zsákai örökös jobbágytól kapta meg a szükséges összeget. Ennek fejében egész családját és testvéreit is kiemelte a jobbágyságból.⁸⁴

Míg Bethlen Gábor fejedelemsége alatt csak néhány bihari falu került a hódoltságba, addig 1637-től a török hódoltatási törekvései felújultak és 1645-ben részint Gyulához részint Szolnokhoz fizették a törököknek az adót Furta, Megyer, Darvas, Bozsód, Csiff és az újból néptartó Vekerd is.⁸⁵ Az 1658/59. évi török hadjárások, majd 1660 júliusában a Várad ellen felvonuló török hadsereg pusztításai falvaink nagy részét elnéptelentették. Csiff még 1656-ban néptartó falu, gyülekezetét a tiszántúli református egyházkerület bihari egyházmegyéjében említik.⁸⁶ Az 1660 után szervezett váradi ejalet 1665. évi deftere szerint Megyer és Bozsód falvak néptelenek voltak.⁸⁷ Zsáka és Bajom ugyanebben az évben a hódolt falvak között szerepelnek.⁸⁸ Furtát 1659-ben a török segédhadaiként megjelent tatárok pusztították, Darvas is ekkor néptelenedett el.⁸⁹ A zsákai vár 1659 szeptemberében még állt, mert a debreceni küldöttek, akik a tatár segédcsoportoknak „ajándékot” vittek, az elpusztított környékből a zsákai várba szorultaknak adták át az élelmiszereket.⁹⁰ A vár a következő években jelentősen rombolódott, mert 1677-ben Apafi Mihály erdélyi fejedelem az elpusztult zsákai vár alatt gyűjtötte össze hadait.⁹¹

82 Lukinich i. m. 344, 347.

83 Lukinich i. m. 367. — A Vekerdre települt körösszegi hajdúkra lásd Györffy István: A hajdúk eredete (Hajdúnánás, 1938.) 40. — 1642 tavaszán vekerdí rác hajdúk 300 forint ellenében a vekerdí és darvasi pusztabirtokra maguk közé fogadták harminc magyar hajdút. Lásd Szendrey István: Hajdú szabadságlevelek (Debrecen, 1971) 207—208.

84 Molnár Ambrus: Adatok a körösszegi uradalom XVII. századi történetéhez In A Bihar Múzeum Évkönyve II. (Szerk. Héthy Zoltán. Berettyóújfalú, 1978.) 115, 122. — Varga János: Jobbágyrendszer a magyarországi feudális korszak korszakában 1556—1767. (Budapest, 1969) 223, 235—36. — Vekerd benépesedett, 1653-ban ref. lelkésze volt: Barcsa i. m. I. 251.

85 Lukinich i. m. 343.

86 Barcsa i. m. I. 135.

87 Lukinich i. m. 364.

88 Lukinich i. m. 468.

89 Barcsa i. m. I. 156. — Bihar-Vármegye (Szerk. Nadányi Zoltán, Budapest, 1938) 481.

90 Osváth i. m. 622.

91 Török—magyarkori Történeti Emlékek. I. osztály. Okmánytár. I—IX. (Szerk. Szilágyi Áron—Szilágyi Sándor, Budapest, 1868—1874) VII. 422—23.

A hihetetlen megpróbáltatások évtizedeiben is voltak falvaink lakói között, akik újra meg újra elkezdték az életet. Így *Zsáka, Furta, Vekerd* az 1660–70-es években újból előkerül adataink között. A töröknek adózó parasztság terheit csak növelte, hogy 1664-től a Várad szerepét átvevő Székelyhid kapitánya néhány évig sorra adóztatta a Várad térségében, sőt a Váradon túl levő bihari falvakat is.⁹² De 1668-ban Rhédey Ferencné *zsákai* jobbágysai, és a *furtai* parasztok azt panaszolták, hogy még a szendrői és ibrányi végvári katonák is marhákat, lovakat hajtottak el, „*török módon sarcozottak*”, a zsákai korcsmárosnét megerőszakolták, borát elvitték s Györfi nevű jobbágytól 360 forintot raboltak.⁹³ 1670-ben Huszein váradi pasa pedig azt írta Apafi Mihálynak, hogy a somlyói várbeliek (!) egészen Gyuláig és Szolnokig hordozzák a „*Hatalmas szultán adófizető szegény jobbágyit*” hódolttató leveleket. A felsorolt falvak között találjuk *Zsákát* és az újra népesedett *Vekerdet* is.⁹⁴ A falvaink csekély népességére zúduló megpróbáltatásokat tetetetzte az 1678. évi *pestis*. Feljegyezték, hogy *Furta* maradék lakosai ekkor széledtek szét. A református lelkész, miután egész családja elpusztult a járványban, megőrült s a berettyóújfalusiak vitték magukkal könyörületből.⁹⁵

Miután 1692-ben a keresztény hadat Váradot felszabadították az egész Bihar vármegye lakott és lakatlan helyeit felsoroló összeírás készült. Ebben még a pusztabirtokok között sem találjuk meg a következő falvainkat: *Csiff, Megyer, Darvas, Furta és Bozsód*.⁹⁶ *Zsákát* mint Horváth János pusztabirtokát írták fel.⁹⁷ Az összeírás valószínűleg nem megbízható, azt a falut, ahol csak néhány család tengődött, elpusztultnak vették. *Mezősi* nem számolt azzal, hogy a népesség nem pusztult ki teljesen, többségük a közeli védettebb helyekre menekült. Ha maradt is egy-két jobbágycsalád ősei földjén, azokat menekülésre kényszerítették a tatár portyázók, akik az 1693 októberében Belgrád felmentésére küldött török sereg segédhadaiként Berettyóújfalui és Debrecenig végigpusztították a bihari vidéket. A *Zsáka* levéltárában is őrzött *Siralmas versek 1694-ből őrizte meg ennek szomorú emlékét*: „...*Sőt e tájan / Minden helyek pusztán / Maradnának miattok, rabolván / Kik meg futamodtak az útban elesvén / Keyzeilen tatárok utánok erdvén.*”⁹⁸

A *pusztulásra jutott zsákai várat* megemlíti a XVIII. század végén, sőt 1874-ben még a várfalaknak is felismerhető nyomai voltak a Várdombon, 1860-ban a vár helyén talált szakállas puskát a falu akkori földesura, Rhédey Gábor a debreceni Református Kollégium múzeumának ajándékozta.⁹⁹ A nagy pusztulás évtizedeiben a középkori templomok is elromosodtak, elpusztultak. *Zsákán* a reformátusok új templomot építettek 1784-ben, *Darvason* 1797-ben. *Furtán* 1680-ig állott a középkori egyház. 1771-ben bővítették, átépítették, 1787-ben tornyot építettek hozzá.¹⁰⁰ A római katolikusok 1782–86 között építették temp-

92 *Szakály Ferenc*: Magyar adóztatás a török hódoltságban (Budapest, 1981) 387–390.

93 *Nyakas Miklós*: Querela Comitatus Bihariensis. Adatok a bihari hódoltság történetéhez Várad eleste utáni időkből. In *A Bihari Múzeum Évkönyve IV–V*.

94 Erdélyi országgyűlési emlékek 1540–1699. I–XXI. (Szerk. *Szilágyi Sándor*, Budapest, 1876–1898) XV. 160–61.

95 *Barcsa* i. m. I. 157.

96 *Mezősi Károly*: Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében 1692. (Budapest, 1943) 144, 145.

97 *Mezősi* i. m. 70. Az 1692. évi összeírás pontosságát és *Mezősi* demográfiai számításait *Kováts Zoltán* alapos bírálatban részesítette. Lásd az 57. jegyzetben hivatkozott munkáját, i. h. és passim.

98 *Osváth* i. m. 628.

99 *Vályi András*: Magyarországnak leírása I–III. (Buda, 1799) III. 679. — *Gyalóky* i. m. 271. — *K. Nagy* i. m. III. 57. — A szakállas puskácsó ma már a Bihari Múzeumban van.

100 *Barcsa* i. m. I. 156., II. 222, 244, 359.

lomukat. *Zsákán* 1791-ben *Darvason* és *Vekerden* a XVIII. század derekán épülhettek a görögkeleti templomok. Ez utóbbiak már az 1715—1720 közötti újratelepítéssel idekerült idegen etnikum, a románság jelenlétét is bizonyítják.¹⁰¹ A XVIII. századi demográfiai adataink azonban mutatják, hogy az újratelepedés nem jelentette kizárólag idegenből, éppen hogy más etnikumból származók megjelenését. A XVII. század 70—80-s éveiben elmenekült jobbágyság egy része visszatért ősei falvaiba. A kis lélekszámú furtai parasztok még pecsétnyomót is csináltattak maguknak. A múlt század végén még használatban volt — rajta lévő alak jobbában sarlót, baljában búzagalászt tart. Felirata: Furta × Falu × 1700. Feltehetően az elmenekült jobbágyság egy részének visszatérését örökíti meg.¹⁰² A szerencsésebb történeti sorsot kapott nem túl messzi településekből magyar parasztok is telepedtek le mindegyik falunkban, ahogyan a furtai pusztát 1720-ban zsákaiak ülték meg. A 17 szabadmenetelű zsákai paraszt, mivel robotjukat, Komáromi György zálogbirtokos évi 12 napra akarta emelni, 400 forintért bérbe vették a váradi káptalantól a furtai pusztát s új otthont alapítottak.¹⁰³

101 Bihar vármegye és Nagyvárad. Magyarország vármegyéi és városai. (Szerk. *Borovszky Samu*, Budapest, 1900) 66, 163, 165.

102 *Ifj. Gyalóky Lajos*: Bihar vármegyei régi magyar községpecséték. = Századok VI. évf. (1872) 278.

103 *Osváth* i. m. 363.

ZSÁKA UND UMGEBUNG BIS ZUM 18. JAHRHUNDERT

Bis zu den Entsumpfungs- und Wasserregulierungsarbeiten im vergangenen Jahrhundert stellte *Nagy Sárrét* (dt. etwa: Grosse Sumpfwiese) eine typische Landschaftseinheit des mittelalterlichen Komitats Bihar dar. Die landnehmenden Ungarn besiedelten dieses Gebiet schon früh. Die sich zwischen den Mooren und Sümpfen und während des Mittelalters noch zwischen den grossen Sumpfwäldern erhebenden Landrücken boten sich förmlich als Dorfplätze an. Auf den Wiesen wurde in ausgedehnter Form Viehhaltung betrieben, und in der Gemarkung der Dörfer gab es stets genug Land, um dem in seiner Bedeutung vom 13. Jahrhundert an immer grösser werdenden Ackerbau nachzugehen. In der vorliegenden Studie fasst der Autor die Geschichte von vier auf dieser Landschaft angesiedelten und auch heute noch vorhandenen Döffern, namentlich *Zsáka*, *Furta*, *Darvas* und *Vekerd*, sowie die Geschichte von den zur Zeit der Türkenherrschaft vernichteten Siedlungen *Megyér*, *Bozsód*, *Cséff*, *Csekehida* und *Orod* bis zum 18. Jahrhundert zusammen.

Aufgrund von archäologischen Funden und der Dorfnamen kann man feststellen, dass sämtliche Siedlungen im 10—13. Jahrhundert entstanden. Während des 10—11. Jahrhunderts muss ein grösserer Teil des Gebietes in fürstlichem und später in königlichem Besitz gewesen sein. Das Dorf *Megyér* wurde urkundlich zuerst 1220 erwähnt, doch anhand von archäologischem Material sowie der Tatsache, dass sein Name von dem eines der landnehmenden Stämme herrührt, ist es gewiss, dass es sich hier um eine Siedlung aus dem 10. Jahrhundert handelt. *Furta* ist — obgleich uns keine frühen urkundlichen Angaben zur Verfügung stehen — aufgrund von archäologischen Funden und aufgrund der Tatsache, dass sein Name von einem Personennamen herrührt, aller Wahrscheinlichkeit nach eine Siedlung aus dem 11—12. Jahrhundert. *Bozsód* und *Cséff* kommen erstmals 1220 beziehungsweise 1229 in schriftlichen Quellen vor. Der Name beider Dörfer stammt jedoch von Personennamen ab. Diese Siedlungen entstanden wahrscheinlich im 12. Jahrhundert. Anfangs war das Zentrum dieser kleinen Region *Csekehida*, dieses uralte Dorf des Geschlechtes *Zovárd*, das in den Komitaten *Békés* und *Bihar* über viele Güter verfügte. Eine urkundliche Erwähnung ist uns aus dem Jahre 1322 bekannt, doch der Ortsname hat seinen Ursprung in einem Personennamen. Wahrscheinlich stammt er von dem ersten Besitzer und dem dortigen Zoll. Das Dorf war schon im 12. Jahrhundert vorhanden. *Zsáka* hiess ursprünglich *Izsólaka*. Es hatte seinen Namen von seinem Besitzer *Izsó* vor dem Tatarensturm erhalten. Nach dieser Zeit erwarb das Geschlecht *Zovárd* dieses Dorf. Der Name von *Orod* stammt von einem Personennamen, der Anfang des 12. Jahrhunderts gebräuchlich war. Dies ist ein Beweis für die frühe Ansiedelung. Der Ortsname *Vekerd* stammt ebenfalls von einem alten ungarischen — ursprünglich jedoch deutschen — Personennamen, *Vekhard*, ab. Diesen Ort war in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts schon angesiedelt. Der Name *Darvas* rührt von dem ungarischen Wort 'daru' (dt. Kranich) her. Das Suffix "s" weist wahrscheinlich darauf hin, dass hier ursprünglich die Kranichjäger königlicher Besitztümer gelebt haben.

Während des 13. Jahrhunderts waren *Csekehida*, *Orod* und *Zsáka* die Dörfer derer, die zum Geschlecht *Zovárd* gehörten. Im Jahre 1322 teilten sich jedoch die Familien, die aus dem Zweig *Budun* dieses Geschlechtes stammten, die Dörfer. *Megyér* und *Furta* gehörten wahrscheinlich schon vor dem Tatarensturm zum Bistum *Nagyvárad*. Im Jahre 1273 ging *Megyér* in den Besitz der Kleinprobstei von *Nagyvárad* über. *Bozsód* und *Cséff* sowie das in den schriftlichen Quellen erstmals 1332 erwähnte *Darvas* gehörten den ortsansässigen Besitzern. Aus unbekanntem Gründen gelangte *Darvas* dann nach der Mitte des 14. Jahrhunderts in den Besitz der Familie *Csáky* von *Körösszegi*.

Angaben, die sich für eine Schätzung der Bevölkerungszahl eignen, stehen uns aus dem 14. Jahrhundert allein für *Zsáka* und *Orod* zur Verfügung. Aufgrund der Summen aus den päpstlichen Zehntlisten lässt sich darauf schliessen, dass es in *Zsáka* nur 19 und in *Orod* nur 21 Lehen gegeben hat. So muss es sich hier um Dörfer mit rund 110 bzw. 130 Seelen gehandelt haben. Beide Dörfer und auch *Csekehida* waren ganz bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts in gemeinsamen Besitz der Familien *Izsákai* und später *Bessenyei*. Es gab viel Rechtsstreitigkeiten den Teilbesitz der Dörfer.

In der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts ging Zsáka teilweise in den Besitz der Familie Bajoni über, die um das Schloss von Bajom ein grosses Gut angesiedelt hatten. Dieser Teilbesitz der Bajonis gelangte später jedoch in die Hände des Bistums von Nagyvárad. Vekerd war Mitte des 15. Jahrhunderts im Besitz der Familie Eödönffy, doch das Dorf wurde im Jahre 1496 als Appertinentien des Körösszeiger Gutes der Csákys erwähnt.

Im 15. Jahrhundert muss Zsáka das am stärksten besiedelte Dorf des hier untersuchten Gebietes gewesen sein. Ihm folgten Orod, Csekehida, Csiff, Furta und Darvas. In Bozsód mag ein Drittel der Einwohnerschaft von Zsáka gelebt haben, während die Seelenzahl von Megyer und Vekerd kaum ein Fünftel der von Zsáka erreichte. Was die beiden letzteren Siedlungen anbelangt, so kam es hier zu einer allmählichen Abwanderung. Dies wird auch durch eine urkundliche Angabe aus dem Jahre 1496 für Vekerd bewiesen.

Zur Mitte des 16. Jahrhunderts hin nahm die Rolle von Zsáka ständig zu, obgleich Orod auch noch 1520 Zollort war. Durch Bestärkung des gutsherrlichen Edelhofes entstand in den 40er Jahren des 16. Jahrhunderts des Schloss von Zsáka. Aus Steuerkonscriptionen vom Jahre 1552 lassen sich Informationen zur Grösse der Dörfer schöpfen. In Zsáka gab es 22 Lehen, davon gehörten 17 dem Bistum von Nagyvárad und fünf der alten Besitzerfamilie Izsákai. Das Dorf mag damals an die 220 Einwohner gehabt haben. Die 19 Lehen von Orod gehörten der Familie Izsákai. Die Zahl der Einwohner kann auf 190 Personen geschätzt werden. Furta und Megyer waren mit 12 beziehungsweise sechs und einhalb Lehen Dörfer der Kleinprobstei von Nagyvárad. Diese Dörfer hatten 120 bzw. 60 Einwohner. Die neun Lehen von Csekehida gehörten der Familie Izsákai. Hier haben schätzungsweise 90 Leute gewohnt. Mehr als die Hälfte der neun und einhalb Lehen von Darvas gehörten der Familie Csáky. Hier mag es 125 Einwohner gegeben haben. Die achte Lehen von Bozsód gehörten dem ortssansässigen Grundbesitzer. Die Einwohnerschaft darf auf 80 Personen geschätzt werden. In der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts trat Vekerd aus dem Körösszeiger Herrschaftsgut der Csákys aus. Hier wurden nur sechs Lehen erfasst. Das heisst, dass es hier an die 60 Einwohner gab. Csiff kommt in den Steuerkonscriptionen nicht vor.

In der zweiten Hälfte des Jahres 1554 gelangte das hier untersuchte Gebiet an den Rand der türkischen Eroberungen. Und trotz des Schutzes durch die Schlossen von Bajom und Zsáka waren diese Dörfer gezwungen, den Türken Steuern zu zahlen. Für eine kurze Zeit war des Schloss von Zsáka nach 1562 in Händen eines Besitzers der auf der Seite von König Ferdinand I. (Habsburg) stand. Doch schon im Juli 1556 wurde sie von den Scharen den Siebenbürgischen Fürsten Zsigmond János eingenommen. Darstellungen der Schloss von Zsáka sind uns aus Büchern, die 1569, 1578 und 1600 erschienen, bekannt. Die Macht dieses Schlosses bestand nicht in ihren befestigten Mauern, sondern darin, dass sie von natürlichen Wasserläufen und Morasten umgeben war.

Ein Teil der hier behandelten Dörfer begann sich schon in den letzten Jahren des 16. Jahrhunderts zu entvölkern und allmählich zu verfallen. In den 20er Jahren des 17. Jahrhunderts hatten Csekehida und Orod kaum noch Einwohner. Bis hin zu den 30er Jahren des 17. Jahrhunderts waren Vekerd und Darvas dann auch entvölkert. Während der türkischen Kriegszüge 1659 und 1660 wanderte dann auch die Einwohnerschaft von Megyer, Bozsód, Csiff und Furta ab. In Zsáka, Furta und Vekerd siedelten sich später wieder einige Leute an, doch die Pestseuche von 1678 raffte so viele von ihnen dahin, dass diese Orte 1692, als die Siedlungen des von der Türken befreiten Komitats Bihar erfasst wurden, allesamt Praediumbesitz waren. In den Jahrzehnten des grossen Verfalls wurden auch die mittelalterlichen Kirchen zu Ruinen, die dann völlig verschwanden.

Erst in den zwanziger und derissiger Jahren des 18. Jahrhunderts kam es zu einer Neuansiedlung in Zsáka, Furta, Darvas und Vekerd. Jetzt kam durch diese Neuansiedlung auch ein fremdes Ethnikum in jene während des Mittelalters noch rein ungarischen Dörfer.